

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

Qo‘lyozma huquqida
UDK .....

Najmiddinova Aziza Shuhratovna

**Ingliz tili iboralarini tarjima qilishda adekvatlikka erishish usullari (badiiy
asarlarda misolida)**

5A120201 – Qiyosiy tilshunoslik, lingvistik tarjimashunoslik (ingliz tili)

Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan

DISSERTATSIYA

Ish “Tarjima nazariyasi va amaliyoti”
kafedrasida ko‘rib chiqildi
va himoyaga tavsiya etildi.

Ilmiy rahbar:
f.f.n., dots. Z.I. Saliyeva

Kafedra mudiri O‘. Qo‘ldoshev
« ____ » _____ 2020 yil

Samarqand - 2020

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB. IBORALARNI TARJIMA QILISHDA TO‘GRI TALQIN ETISHNING AHAMIYATI	
1.1. Iboralarning semantik jihatdan turkumlanishi	9
1.2. Ingliz tilida uchraydigan sinonim iboralarning o‘ziga xosligi.....	21
1.3. Iboralar va ularning so‘z yasalishidagi o‘rni.....	29
Birinchi bob bo‘yicha xulosa	37
II BOB. IBORA TARJIMASIDA LINGVOMADANIY MUAMMOLAR VA ADEKVATLIKKA ERISHISH USULLARI	
2.1. Iboralar tarjimasida lingvomadaniy muammolar	39
2.2. Ingliz tilidagi iboralarni tarjima qilishda adekvatlikka erishish usullari	47
2.3. Ingliz tili badiiy asarlarida iboralar qo‘llanilishining o‘ziga xos xususiyatlari.	53
Ikkinchi bob bo‘yicha xulosa	58
III BOB. INGLIZ TILIDAGI IBORALARNING TARJIMADA BERILISHI (Andisha va g‘urur asarida qo‘llanilgan iboralar misolida)	
3.1. “Andisha va g‘urur” asarida iboralar va ularni tarjimasidagi qiyinchiklar.....	60
3.2. “Andisha va g‘urur” asarida iboralarni tarjima qilish usullaridan foydalanish.	66
3.3. Asardagi iboralar tarjimasi va tahlili.....	73
Uchinchi bob bo‘yicha xulosa	76
XULOSA	78
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	82

KIRISH

Bugungi kunda xorijiy tillarni bilgan kishiga tafakkur olami, bilim doirasi, xalqaro munosabatlarni tushunish va idrok etish imkoniyatlari eshiklari ochildi. Bu olamshumul da'vat, fikr va mulohazalar Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyevning deyarli barcha chiqishlarida, yoshlar va ilm ahli bilan uchrashuvlarida qayta-qayta ta'kidlanmoqda. "Biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan yana bir masala, bu – farzandlarimizni mustaqil fikrli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash vazifasidir".

Mustaqillik yillarida davlat tili bilan bir qatorda xorijiy tillarni o'rganish ham davlat siyosati sifatida tarkib topdi. Fan va ta'lim tizimini takomillashtirish zamonaviy islohotlarning muhim vazifalaridan bo'lib, birorta ham jamiyat ma'naviy kuch-qudratini, inson ongida ma'naviy va ahloqiy qadriyatlarni mustahkamlamasdan turib yorqin kelajagini qura olmaydi [7, 36 b.]. Ma'naviyatini tiklash, tug'ilib o'sgan yurtida o'zini boshqalardan kam sezmay, boshini baland ko'tarib yurishi uchun insonga, albatta, tarixiy xotira kerak [9, 8 b.].

Dissertatsiya mavzusining asoslanishi va uning dolzarbligi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni [3], "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" [3] va 2012-yilning dekabr oyida "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori [2] shu kabi buyuk g'oyalarni hayotga tatbiq etishi, yosh avlodni xorijiy til, xorijiy intellektual mulkni chuqur egallashga yo'naltirilgani bilan alohida e'tiborga molik. Bu holat xorijiy tillar mutaxassislari va ular ustida ilmiy izlanishlar olib borayotgan vatandoshlarimizdan bu borada chuqur tafakkur qilishni, chet tillarni o'qitish bo'yicha turli yo'nalishdagi tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi.

Ushbu magistrlik dissertatsiyasi oldimizga qo'yilayotgan ulug'vor vazifalarning yechimiga qaratilganlik bilan tavsiflanadi. Buyuk istiqloq sharofati bilan yurtimizda ijtimoiy hayotimizning barcha sohalari kabi tarjimashunoslik sohasida ham ilgari tasavvur qilish mumkin bo'lmagan keng ko'lamdagi izlanishlar olib borilmoqda.

Tarjimashunoslikning eng serqirra va eng qiziqarli hamda hozirgi kunda o‘ta dolzarb lingvistik muammolarni o‘z ichiga olgan bo‘limlaridan biri hisoblangan iboralarni tarjima qilish ilmiy tadqiqotlar obyektining markaziy o‘rinlarida turadi.

Ushbu **dissertatsiya ishining dolzarbligi** ham hozirgi vaqtda lingvomadaniyatshunoslikdagi iboralar tarjimasidagi muammolar tarjimashunoslarning oldida turgan dolzarb masalalardan biri ekanligi bilan bog‘liq. Shunday ekan, o‘z dissertatsiya ishimizga bunday muammoni tanlaganimiz bejiz emas, albatta. Ushbu kichik bir tadqiqot ingliz va o‘zbek iboralarini har tomonlama chuqur o‘rganish uning ochilmagan qirralarini namoyon etishda ma’lum darajada o‘ziga xos muhim ahamiyat kasb etadi.

Binobarin, ingliz va o‘zbek tilida iboralarni qiyoslash ushbu kichik bir tadqiqot ham tarjimashunoslikdagi ayrim muammolarning yechimini topish jarayonida o‘ziga xos o‘ringa ega.

Tadqiqot ishining o‘rganilganlik darajasi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”, ilm-fan, ta’lim tarbiya va chet tillarni o‘rganishga doir asarlari va farmonlari, soha mutaxassislarining, jumladan, frazeologiya va fraziologik birliklar sohasi doirasida S.A.Askoldova, V.N.Yartsev, J.D.Popova, lingvomadaniyatshunoslikka oid V.N.Teliya, Y.S.Stepanov, A.D.Artyunova, V.A.Maslova, N.Maxmudov, tarjimashunoslikka oid A.V.Fedorov, V.Ya.Komissarov, V.G.Gak, E.S.Kubyakova, V.V.Krasnix, bundan tashqari o‘zbek tarjimashunoslaridan Sh.Safarov, G‘.Rahimov va boshqa ko‘plab tadqiqotchilarning ko‘plab mavzuga doir fundamental asarlari ushbu tadqiqot ishining muhim o‘rganilganlik darajasini hosil qiladi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari. Ushbu magistrlik dissertatsiyasining maqsadi tarjima jarayonini yanada rivojlantirish, tarjimonlik mahoratini oshirish va iboralar tarjima qilishda adekvatlikka erishish usullarini yoritib berishdir. Dissertatsiya ishining oldiga qo‘yilgan asosiy vazifasi iboralarni tarjima qilishda bir necha usullardan foydalanib adekvatlikka erishish, o‘zbek va ingliz lingvomadaniyatidagi talqini xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat. Yuqorida aytib

o‘tilgan holatlardan kelib chiqqan holda, tadqiqot vazifalari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Ibora tushunchasining tavsiflanishi;
- Ibora tarjimasida adekvatlikka erishish doirasini ko‘rib chiqish;
- Ingliz asarlaridagi ibotalarning o‘zbek tilida berilishini tahlil qilish;
- Jeyn Ostinning “Andisha va g‘urur” asarida qo‘llanilgan iboralarni o‘zbek tilida tarjimasini berish va adekvatlikka erishish.

Ibora tushunchasining tavsiflanishi, tarjimonning matni to‘g‘ri talqin etishida iboraning ahamiyatini yoritish, turli madaniyatlar doirasida iboralarni ishlatilish doirasini ko‘rib chiqish, ingliz va o‘zbek lingvomadaniyatida ibora berilishini tahlil qilish, Iborani til belgisi sifatida berilishi masalalari, adekvatlikni tushuncha sifatida ko‘rib chiqish, Jeyn Ostinning “Andisha va g‘urur” asarida qo‘llanilgan iboralarni tahlil qilish.

Tadqiqot obyektini va predmetining belgilanishi. Tadqiqot obyektini iboralar qatlami tashkil etsa, tadqiqot predmetini esa, aynan ingliz va o‘zbek iboralarining tarjimada berilishi haqidagi asarlar tashkil etadi.

Tadqiqotning metodlari. Biz tadqiqotimizning mavzusini yoritishda qiyosiy, stilistik, morfologik tahlil kabi metodlardan foydalandik.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Iboralarni tarjima qilishda ingliz va o‘zbek lingvomadaniyatini o‘rganishdagi va ularning tarjimada to‘g‘ri yoritilganligining tahliliy ko‘rib chiqilganligi, Jeyn Ostinning “Andisha va g‘urur” asaridagi iboralarni o‘zbek va ingliz lingvomadaniyatidagi tafovutli jihatlarining yoritilishi hamda iboralar tarjimasida adekvatlikka erishilganlik darajasini usullar yordamida qiyoslab ko‘rsatish ushbu tadqiqot ishimizning ilmiy yangiligi hisoblanadi.

Tadqiqotning natijalari. Ushbu dissertatsiya himoyasida quyidagi holatlar muhokama uchun kengash a‘zolari hukmiga havola etiladi:

- Ibora tushunchasi inson ma‘naviy dunyosining asosiy negizi hisoblanadi va ibora individual obraz tug‘ilishidan boshlanib, lisoniy birlikning paydo bo‘lishi bilan tugaydi;

- Iboralar inson ongida shakllanadigan turli kategoriyalarning asosini tashkil qiladi, bular uchun tayanch nuqta bo‘lib xizmat qiladi.
- Ibora tushunchasi davr va faoliyatda aks etishi, mavjud madaniyatning ta'rifi, ongning samaradorligini aks ettiradi.
- Ibora tushunchasining shakllanishi va rivojlanishi insonning atrof-muhitni “o‘zlashtirish” i bilan o‘zaro bog‘liqdir.

Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati. Mazkur ishda tarjimashunoslikda iboralar muammolaridan bo‘lgan adekvatlikning ifoda shakllarini, xususan, ma’lum leksik vositalar orqali adekvatlikka erishish usullari va ularning ichki va tashqi sistemasiga xos xususiyatlar tahlil qilinadi. Bajarilgan ushbu tahlil, ya’ni aniqlangan holatlar til va nutq hodisalarini farqlash bilan bir qatorda, tarjima jarayonidagi iboralarni tarjima qilishdagi mos kelmaslik muammolari yuzasidan muhim nazariy xulosalarga kelish imkonini beradi. Ishning tahlil natijalaridan tarjima faniga aloqador muammolar yechimini topishda, shuningdek, ushbu fan yuzasidan o‘qitiladigan maxsus kurslar bo‘yicha ma’ruzalar matni yoki o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar yaratish hamda fanni o‘qitish jarayonida foydalanish mumkin.

Tadqiqotimizning manbai qilib Jeyn Ostinning “Andisha va g‘urur” asari va asarda qo‘llanilgan iboralar, ularning tarjimada berilishi, bundan tashqari Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Dictionary of Idioms, The Concise Oxford Dictionary of Current English kabi izohli lug‘atlar olindi.

Tadqiqot materiali. Ushbu dissertatsiya ishining tadqiqot materiali sifatida Jeyn Ostinning “Andisha va g‘urur” asari hamda ingliz va o‘zbek tilidagi fraziologik lug‘atlar, ilm-fan, chet tillarni o‘rganishga doir asarlar, soha mutaxassislarining, jumladan, frazeologiya va fraziologik birliklar sohasi doirasida S.A.Askoldova, V.N.Yartsev, J.D.Popova, lingvomadaniyatshunoslikka oid V.N.Teliya, Y.S.Stepanov, A.D.Artyunova, V.A.Maslova, N.Maxmudov, tarjimashunoslikka oid A.V.Fedorov, V.Ya.Komissarov, Sh.Safarov, G‘.Rahimovlar va boshqa ko‘plab tadqiqotchilarning ko‘plab mavzuga doir fundamental asarlari ushbu tadqiqot ishining asosini hosil qilgan.

Tadqiqot ishining amaliyotga singdirilganligi (aprobatsiya). Mazkur magistrlik ishi materiallari yuzasidan quyidagi maqolalar chop etildi:

- Scope academic house xalqaro ilmiy maqolalar jurnalida;
- Tarjima, axborot, muloqot- siyosiy va ijtimoiy ko‘prik xalqaro ilmiy amaliy anjuman jurnalida;
- XXI asrda ilm fan taraqqiyotining rivojlanish istiqbollari va ularda innovatsiyalarning tutgan o‘rni nomli Respublika ilmiy 11-online konferensiya jurnalida;
- Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning innovatsion kasbiy tayyorgarligini oshirish muammolari nomli ilmiy maqolalar to‘plamida;
- Tarjima va Lingvistika ilmiy maqolalar jurnalida;
- Xorijiy filologiya jurnalida.

Tadqiqot tarkibining qisqacha tavsifi. Ushbu magistrlik dissertatsiya ishi kirish, uch bob, xulosa, foydalanilgan ilmiy va badiiy adabiyotlar ro‘yxatidan iborat.

Ishning kirish qismida mavzuning dolzarbligi, maqsad va vazifalari, obyekt va predmeti hamda amaliy va nazari ahamiyati xususida fikr yuritiladi.

Ishning birinchi bobida ibora tushunchasi va uning o‘rganilish holatiga, tarjimonning ijtimoiy-madaniy sohaga oid matnlarni to‘g‘ri talqin etishida ibora tarjimasiga ahamiyat qaratiladi. Shuningdek, ingliz va o‘zbek tilidagi iboralar lingvistik nuqtai nazardan yoritilgan.

Ikkinchi bobida iboralar tarjimasidagi lingvomadaniy muammolar, iboralarni tarjima qilishda adekvatlikka erishish haqida ma’lumotlar yoritilgan.

Ishning uchunchi bobida ingliz va o‘zbek tilida ibora lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Shuningdek, Jeyn Ostining “Andisha va g‘urur” asarida qo‘llanilgan ibora tushunchalari va ularning tarjimada berilishiga alohida qiyoslanish usuli bilan to‘xtalib o‘tilgan.

Ishning xulosa qismida esa uchta bobdagi kuzatish natijalari umumlashtirilgan holda ishga yakuniy xulosalar chiqarilgan.

Ishning adabiyotlar ro'yxatida ishda foydalanilgan nazariy, qomusiy va internet manbalari tartib asosida berib o'tilgan.

I BOB

IBORALARNI TARJIMA QILISHDA TO‘GRI TALQIN ETISHNING AHAMIYATI

1.1. Iboralarning semantik jihatdan turkumlanishi

Ibora mustaqil turkumlarga mansub ikki va undan ortiq leksema asosida tarkib topgan lug'aviy birlik bo'lib, asosan nominativ ma'noni ifodalaydi, shunga ko'ra leksema bilan bir qatorda qo'yiladi, leksemadan yirik nominative birlik deb yuritiladi. Masalan, *ko'nglidan o'tkazmoq* iborasining ma'nosi *fikrlamoq* leksemasining ma'nosiga, *ko'ngli joyiga tushdi* iborasining ma'nosi *tinchlanmoq* leksemasining ma'nosiga yaqin ma'no [32, 55 b.].

Iborani o'rganish predmeti frazeologizmning tabiati va substansional xususiyatlari hamda ularning nutqda amal qilish qonuniyatidir. Frazeologizm ibora, frazeologik birlik, turg'un birikma, barqaror birikma, frazeologik birikma atamallari bilan ham yuritiladi. Frazeologiya leksikologiya bo'limining tarkibiy qismidir. Frazeologizm tashkil etuvchisiga ko'ra qo'shma leksema, so'z birikmasi va gapga o'xshaydi. Biroq ular qo'shma leksema kabi til jamiyati ongida tayyor va barqaror holda yashaydi. Boshqacha aytganda ibora lisonda barcha lisoniy birliklarga xos bo'lgan umumiylik tabiatiga ega va nutqda xususiylik sifatida namoyon bo'ladi [32, 129 b.].

Semantik jihatdan ibora ma'nosi bilan uning tarkibida qo'llangan leksemalar ma'nosi o'rtasidagi munosabat asosida iboraning ikki semantik turi farqlanadi:

1. Iboraviy butunlik. Bunday iboraning umumlashgan ko'chma ma'nosi ibora tarkibidagi leksemalar ma'nosi bilan izohlanadi. Masalan, *tepa sochi tikka bo'lmoq* iborasi yaxlit holda "g'azablanmoq" ma'nosini - umumlashgan ko'chma ma'noni anglatadi. Bunday ko'chma ma'noga esa kishi darg'azab bo'lganida uning badanidagi tuklarning sezilar-sezilmas harakatga kelishi asos bo'lgan, demak, iboraning ko'chma ma'nosini ibora tarkibidagi so'zlarning o'z ma'nolari bilan izohlash mumkin.

2. Iboraviy chatishma. Bunday ibora ifodalangan ko'chma ma'no ibora tarkibidagi so'zlar anglatgan leksik ma'nolar bilan izohlanmaydi. Masalan, ikki qo'lini burniga tiqmoq iborasi "quruqdan quruq, evaziga hech narsa olmay" ma'nosini ifodalaydi, bu ma'no ibora tarkibidagi so'zlarning ma'nolari bilan izohlab bo'lmaydi: "Kelmagandan keyin, domlaga "ozodlik" olib kelish kerakda. Bu bo'lsa shumshayib, ikki qo'lini burniga tiqib keldi". "...Senga ish yo'q!" - deb, bizni quvib yubordi. Katta o'g'lim bilan ikki qo'limizni burnimizga suqib o'z uyimizga bordik". Iboraviy butunlik bilan iboraviy chatishma orasida ma'lum umumiylik va tafovutlar bor. Ularni quyidagicha izohlash mumkin:

Umumiylik:

- 1) ikkalasi ham turg'un konstruksiya sanaladi;
- 2) ikkalasida ham umumlashgan yaxlit bir ma'no ifodalanadi;
- 3) ikkalasida ham uslubiy bo'yoq bo'ladi, chunki iboralarning barchasi voqelikni nomlash bilan cheklanmaydi, uni baholash xususiyatiga ham ega;
- 4) ikkalasi ham nutqda yaxlit holda bitta sintaktik vazifada qo'llaniladi.

Farqlari:

1) iboraviy butunlik tarkibida so'zlarning ma'nolari iboraning ko'chma ma'nosini ifodalaydi. Iboraviy chatishmada esa so'zlar ma'nosi bilan ibora ma'nosio'rtasida bunday aloqa yo'q;

2) iboraviy butunlikning ma'nosida ichki obraz saqlanadi: tarkibidagi so'zlarga xos ma'nolar sezilib turganligidan iboraning ma'nosi ko'p qirrali, boy bo'ladi. Iboraviy chatishma ma'nosining gavdalanishida esa ibora tarkibidagi so'zlarning ma'nolari ishtirok etmaydi, shuning uchun unda ichki obraz so'nggan bo'ladi [43, 220 b.].

H.Jamolxonovning fikriga ko'ra bunday munosabat asosida frazeologik sinonimiya va frazeologik antonimiya hodisalari yuzaga keladi.

Ibora, o'z tuzilishiga ko'ra birikma yoki gapga teng bo'ladi. Masalan, bir so'zli, *turgan gap*, *ko'z ochirmaslik*, *bosh olmoq* iboralari o'z tuzilishiga ko'ra birikmaga teng; *toqati toq*, *tili uzun*, *boshi qotdi* iboralari esa gapga teng.

Ko‘rinadiki, iboraning ifoda planini izohlashdan avval birikma va gap haqida ma'lumot berish lozim. Leksemalarning o‘zaro sintaktik bog‘lanishi bilan bog‘lanma yuzaga keladi. Bunday bog‘lanma - nutq birligi, chunki u ma'lum tushuncha yoki fikrni anglatish talabi bilan nutq jarayonida tuziladi; bular til xotirasida yaxlitligicha mavjud bo‘lmaydi, balki talabga ko‘ra nutqda shu tilning grammatik qurilishiga xos qoliplar asosida yangidan tuziladi. Gap uchun qurilish materiali bo‘lib xizmat qilgan har bir leksema o‘z ma’no mustaqilligini saqlab qatnashadi. Xususiyatlari asosida bunday nutq birligi erkin bog‘lanma deb yuritiladi [47, 56 b.].

Iborani qayta tuzish bilan ham bir ibora birikmaga va gapga teng shakllarga kiradi. Masalan, ochiq ko‘ngil - birikmaga teng qurilishli ibora, ko‘ngli ochiq - shu iboraning gapga teng qurilishli ko‘rinishidir. Bunday qayta tuzishga ikki leksemadan tashkil topgan bazi iboralar yo‘l qo‘yadi. Yuqoridagi o‘zgartirish natijasida sifatlovchisifatlanmish munosabati ega-kesim munosabatiga va aksinchaga, aylanadi.

3. Birikma deganda, odatda, ikki mustaqil leksemaning o‘zaro grammatik hamda semantik munosabatga kirishuvi asosida tuziladigan sintaktik birlik tushuniladi. Turg'un birikmalar, shu jumladan birikmaga teng qurilishli iboralar ham, asosan, huddi shu qolipni aks ettiradi:

[(tosh) (yurak=)] = cold - hearted

So‘z shakli leksema birikmaga teng qurilishli iboralarning kichik bir qismi, erkin birikmalardan farqli holda, so‘z shakllardan tarkib topgan deb qaraladi, chunki ular tarkibidagi hokim qism ayni shu shakldagina namoyon bo‘ladi, grammatik shakl o‘zgarmaydi: [(bir) (shingil)] (gap) [(katta) (ko‘cha)] so‘z shakli.

So‘z shakli birikmaga teng qurilishli iboralar ikkitadan ortiq leksemadan tarkib topgan bo‘lishi mumkin. Bu holatyig‘iq birikma va yopiq birikma tushunchalarini kiritishga olib keladi. Yopiq birikmaga teng qurilishli iboralarga misollar: gapini og'zidan olmoq, tirnoq ostidan kir qidirmoq, suv bo‘yiga olib borib, sug'ormay olib kelmoq kabilardir.

Tilning iboraviy sathi insoniyatning necha yillik bilim tajriba va madaniyati asosida rivojlanib, boyib boradi.

Iboralar til egasi bo'lgan xalqning ma'naviyati, madaniyati, urf-odatlarini, kasbi, yashash sharoiti, intilishlari, voqelikka munosabati bilan uzviy ravishda bog'liqdir. Ma'lumki, inson dunyoni nafaqat ob'yektiv tasvirlashga balki, borliqdagi predmetlarni xususiyatlarini anglash, ularni baholashga ham intiladi. Iboralarda esa ob'yektiv bilimlar va insonning ularga nisbatan sub'yektiv munosabatlari aks etgan bo'ladi, ya'ni iboralarda so'zlovchining nutq holatiga nisbatan shaxsiy bahosi aks etgan bo'lishi mumkin.

So'zlashuv jarayonida suhbatdoshlar bir-birining savoliga javob berganda tayyorgarlik ko'rmay vaziyatga qarab fikr yuritadi, bunda suhbatdoshlar aktivligi va operativligi yaqqol ko'zga tashlanadi.

Aktivlik va operativlik natijasida til vositalarini iqtisod qilishga intiladilar va natijada so'zlashuv iboralari vujudga keladi. So'zlashuv iboralari sub'yektiv xarakterlidir, kishi ob'yektiv borliqni turlicha baholaydi, natijada uning sub'yektiv fikrlari shakllanadi. Kishi shoshilinch tarzda tezlik bilan biror voqea-hodisa haqida xabar bermoqchi bo'lsa, o'z nutqini sub'yektiv qobiqqa o'raydi. Natijada sub'yektiv fikrni ifodalovchi uslub shakllanadi [23, 37 b.].

So'zlashuv nutqida modal-imperativ formalar ko'p ishlatiladi. Kundalik aloqada bevosita suhbatdoshning fikriga ta'sir o'tkazish uchun imperative ekspressiyadan foydalaniladi. Shu sababli modal xarakterga ega imperativ iboralar ko'p uchraydi.

Masalan: Man alive! (Tezroq, jonliroq harakat qilinglar!), Marry come up! (Buni qarang-a!) Shunisi xarakterliki, so'zlashuv nutqida informativlikdan ko'ra kommunikativlik kuchli bo'ladi.

Iboraning tarkibiy qismida so'zlashuv iboralari eng ko'p tarqalgan uslubiy tip bo'lib, bunday iboralar til frazeologik fondining yarmidan ko'prog'ini tashkil qiladi. Ular xalq og'zaki ijodida, kundalik muloqotda keng qo'llanilib, umuman uy-rozg'or buyumlari, kiyim-kechak nomlari, oziq-ovqat nomlari, pul birliklari,

kundalik ish-harakatlarni, shuningdek insonning emotsional-ruhiy holatlarini ifodalab keladi.

So‘zlashuvdagi iboralar oddiyligi, maishiy xarakterga egaligi, ba’zan satirik yoki hajviy uslubiy bo‘yoqqa ega bo‘lishi va yuqori darajadagi emotsionalligi bilan kitobiy boshqa iboralardan ajralib turadi [63, 84 b.].

Iboralarning xarakterli jihati, komponentlarining ko‘chma ma’noga asoslanishi, hamda ko‘pincha ma’lum bir emotsional-uslubiy bo‘yoqqa ega bo‘lishidir.

Shuning uchun ham iboralarni o‘rganishda ularni semantik klassifikatsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, iboralarnig semantik strukturasi ko‘p tarmoqli hodisa bo‘lib, agar iboralar komponentlarini semantik jihatdan o‘zaro bog‘liq holda tadqiq etadigan bo‘lsak, frazeologizmlarda denotativ ma’no ham, konotativ ma’no ham mavjud bo‘lishining guvohi bo‘lamiz. Faqat so‘zlardan farqli ravishda, iboralarda konotativ ma’no muhim ahamiyat kasb etadi. Bizga ma’lumki, konotativlikning asosiy belgilariga baholash, emotsionallik, hamda ta’sirchanlik kabilar kiritiladi.

Ammo, yuqoridagi xususiyatlarning barchasi iboralarning ham asosiy belgisi hisoblanadi.

Bundan tashqari so‘zlashuvda teran anglash, millat tarixi, urf-odatlarini chuqurroq anglashga, ma’lum bir millat madaniyati bilan yaqindan tanishishga imkon yaratadi [63, 89 b.].

Iboralarni jonli nutqda qo‘llashda ularning semantik xususiyati muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki iboralar murakkab xususiyatli birliklar bo‘lib, ularning semantikasi ko‘p parametrlar bilan bevosita bog‘liq. Ko‘p tilshunoslar (A.N.Arxangelskiy, V.M.Kravsov, V.V.Kunin) iboralarning ikki jihatini farqlaydilar:

Ifoda materiali hamda mazmun mohiyati.

Iboralarning mazmun mohiyati deganda ularning signifikativ, denotativ va konotativ komponentlari tushuniladi [35, 113 b.].

Iboralarning signifikativ komponenti deganda ibora ifodalab kelayotgan harakat yoki holatning til bilan bog‘liq bo‘lmagan holatlarda aks ettirilishi tushunilsa, denotativ komponenti ularning atash ma‘nosi, konotativ aspekti bo‘lsa iboralarda aks ettirilgan stilistik, ekspressiv, emotsional bo‘yoqdorligi hisoblanadi [35, 113 b.].

Iboralarning tarjima qilinishiga ko‘ra semantik jihatdan quyidagicha turkumlarga ajratish mumkin:

1. Inson faoliyatining atrofdagi ish harakat bilan aloqadorligini, bog‘liqlikni ifodalab keluvchi iboralar:

get it in the neck- ta‘zirini yemoq;

a fine day for the ducks-yomg‘irli kun;

of one’s own hat, on one’s own hook-o‘zicha, o‘zbilarmonlik bilan;

on the nose- aynan, xuddi o‘zi;

be above oneself-dimog‘i osmonda;

be all one to smb-baribir, farqi yo‘q;

set one’s bag for smth-ko‘z olaytirmoq;

fish or cut bait-bir qarorga kelmoq;

have the ball at one’s feet-vaziyatni qo‘lga olmoq;

give smb down the banks-burnini yerga ishqalamoq,

qattiq tanbeh bermoq; like a bat out of hell-ko‘z ochib yumguncha;

beat it-quyonni rasmini chizmoq;

get off one’s bike- jahli chiqmoq;

foot the bill- qilmishi uchun javob bermoq;

hit the books-boshi bilan o‘qishga sho‘ng‘imoq;

be in smb’s boot- biron kimning o‘rnida bo‘lmoq;

fix smb’s clock- kimnidir adabini bermoq, yo‘ldan olib tashlamoq;

Masalan: For a week in Boston? Ten bucks? On the nose! (J.O‘Hara Assembly., First Day In Town, p. 34) You tell him if he’s thinking of laying for me after, you’ll fix his clockgood. (S. Bellow “The adventure of Augie March” ch.XII, p.185).

2. So‘zlashuv madaniyatini ko‘rsatuvchi iboralar:

spill the beans-o‘tlab ketish, ko‘p gapirish ma‘nosida;

talk turkey-yuzingda ko‘zing bormi demay gapirish, betgachoparlik;

talk big-katta gapirmoq; hot air-safsata, bo‘mag‘ur gap;

talk through the back of one’s neck-safsata sotmoq, valdiramoq;

a bag of wind-ezma vaysaqi, mahmadona;

empty the bag- ochiqchasiga aytmoq, oshkor qilmoq; valdiramoq;

speak like a book-balanparvoz nutq so‘zlamoq;

chew the fat- ming‘ir ming‘ir qilmoq, javramoq, g‘iybat qilmoq;

shut up like a clam-og‘ziga talqon solganday;

cut the cackle-valdirashni to‘xtatmoq kabi so‘zlashuv frazeologizmlari insonning so‘zlashuv madaniyati bilan bevosita bog‘liq. Bunday birliklar ko‘pincha salbiy uslubiy ottenkaga ega bo‘ladi.

Masalan: Rudi talked big... but I always took it with a grain of salt. (A.Christie, “A Murder is announced, ch. IV”, p. 89) If he frightened him too much, Patzer might shut like a clam. (S. Heym, “Hostages”, ch. 6, p.289).

3. Insonning aqliy faoliyatini belgilab beruvchi iboralar. Bunday birliklar ko‘pincha salbiy uslubiy bo‘yoqqa ega bo‘ladi:

go bananas-aqldan ozmoq;

to be out of one’s box; go out of one’s mind-esini yegan;

to be soft in the head-miyyasi aynigan;

addle brained, addle headed- miyasiz, to‘nka;

as balmy as bandicoot-tentaksimon, miyasi biroz aynigan;

be of the beam-tentaksimon;

crazy as bed-bugahmoq, esi o‘zida emas;

crazy as a coot- tentak;

Masalan: You’re mad! You have gone out of your mind. I won’t listen to you. (A.J.Cronin, “The steers look down”, ch.XXI, p. 548.) You ought to be shout up, Larry. You ‘re as crazy as a loon.Not at all I’m very sensible and very practical. (W.S.Maugham, ”The razor’s edge”, ch. VI p.86).

4. Giyohvandlik moddalari va uni qabul qilish protssesi bilan bog‘liq iboralar:

cold turkey-narkotik qabul qilish istagida jazvaga tushmoq,

crack head, druggie-giyohvand;

be of smb’s head–kayfi taroq;

bad egg-iflos, past odam;

knockout drops-giyohvandlik moddalari;

a coffin nail-sigareta;

Masalan: He was...What we call a grouch face, a drizzle-puss, a wet blanket, a cold turkey. (E.S. Gardener “Some women won’t wait”, ch. XVIII, p.596).

5. Spirtli ichimliklar bilan bog‘liq ravishda insonni ta’riflab beruvchi Iboralar:

Water of life-obi zamzam;

To be out off one’s tree-hushi o’zida emas, spirtli ichimlik ta’sirida;

drunk as a lord; as drunk as Davy’s sow-o’zini bilmas darajada mast;

be on a bender- mast bo’lmoq;

get a bit on-shirkayf bo’lmoq;

push the boat out- yuvmoq, ichib nishonlamoq;

bee fond of the bottle, belt the bottle-ichuvchi;

black bottle- zahri qotil,

crack abottle-ichishmoq, birga ichmoq;

cold without-suv aralashirilgan spirtli ichimlik;

cool one’s coppers- boshog’rig’i uchun yana ozgina ichmoq;

Masalan:....and presently he’ll be rollin’ in as drunk as Davy’s sow (R.Greenwood, ”The true history of a Little Rugamufin“, ch.VII p. 108).

6. Pul birliklari va u bilan bog‘liq holatlarni ifodalovchi so‘zlashuv iboralari:

pin money-cho’ntak puli,

folding money- katta pul summasi;

money for jamosongina topiladigan daromad;

throw good money after bad-pulni havoga sovurish;
on the beach, not a bean -sariq chaqasiz qolmoq;
go to the cleaners- bir tiyinsiz qolmoq;
cash the nail-naqd pul;

Masalan: Burden was against any aid to the British. For one thing they're bankrupt. Even Lord Lothian admits it. And if that's true, we're just throwing good money- after bad...."(G.Vidal, "Washington",D.C.,part III,ch.I, p.312) He sold... it every year for cash on the nail (M. Twain "Life on the Misissippi" ch. XXII, p. 242).

7. Emotsionallikni ifodalovchi frazeologizmlar, asosan undov so'zlar:

Great Caesar!-Voy xudoyim!;
Dear heart!-qanday ajoyib-a!
Go along with you! - Bo 'ldi! Yetar! bas!
Away with you! -Yo 'qol, Daf bo 'l!
Chin up! - Bo 'sh kelma!
Come off it-Bo 'ldi! Yetar!
My conscience! -Buni qarang-a!

Masalan: "Go along with you!" said Mrs Gamp. I blush for you. (CH Dickens, "Martin Chuzzlewit", ch. XLIX, p.687).

8. Insonni turli kasbiy holatlari bilan aloqador iboralar:

to be good for nothing –takasaltang;
get crackling-immilamoq;
to trifle away the time-vaqtni bekorga sarflamoq;
a pretty go-ajoyib ish, qiziq holat;
fish in the air-foydasiz, bekorchi ishlar bilan band bo 'lmoq;
be all out, be all over oneself-har qanaqasiga harakat qilmoq;
bring home bacon-ishi o 'ngidan kelmoq;
get the first base-ilk muvoffaqiyatga erishish;
beat hollow-butunlay muvoffaqiyat qozonmoq, soyasida qoldirmoq;
do one's bit- o 'z ishi bilan shug'ullanmoq; no a bit- umuman , hech ham;

lay the blast- qattiq tanqid qilmoq;
shut the book- faoliyatini tugatmoq;
come down to cases-asosiy maqsadga ko'chmoq;

Masalan: It's a pretty go when one comes home and finds a thief has carried away all one's valuables during one's absence! (R.L. Stevenson, "Treasure Island", ch VII, p.302).

9. Insonning boshqa ish harakatlari bilan aloqador iboralar:

go west- u dunyoga ravona bo'lmoq;
the name of a game- asosiysi, eng muhimi;
stick one's neck out-tavakkal qilmoq;
hate smb's guts-biron kishini o'lgudek yomon ko'rmoq;
be up in the air-portlamoq, g'azablanmoq;
arty and crafty-jimjimador, serhasham;
bag and baggage-hamma lash-lushlari bilan, butunlay;
have a ball-xursandchilik qilmoq;
from the bottom of one's heart-chin dildan;
take smth on the chin-umidsizlikka tushmaslik;
be on the cloud- yettinchi osmonda uchmoq;

Masalan: They hate my guts. They'd like to kill me, and now they're doing it. (J.Updike, "The Centaur", ch. II, p. 59) We've got to take this on the chin. Sit down, Harris and tell me about it.(E. S. Gardener "The case of the sleep Walker's Niece", ch XIII, p.404).

10. Inson xulq atvorini ko'rsatuvchi iboralar:

ball of fire-olov, chaqqon;
rough as bags-dag'al qo'pol;
smart Aleck-surbet, beor, maqtanchoq;
with a bangjuda omadli;
with the bark on-qo'pol, dag'al, tarbiyasiz;
full of beans- yuragida o'ti bor;
an eager beaver- serg'ayrat, tirishqoq;

a downy bird-ayyor;
a gay birdxushchaq- chaq, hazilkash;
spring chicken-g'or tajribasiz;
do the civil- iltifot ko'rsatmoq;
hard case- ashaddiy jinoyatchi;
a tame cat-lattachaynar, sust;
good cheer-hazilkash;

Masalan:...my remotest ancestors are but spring chickens compared with these robed and stately antiques...(M. Twain "Pudd'n head Wilson" p.175) And remember, I don't want a fortune for this thing-only a good price. There's alot of tame cats who mightn't follow the new men around. (A.J.Cranin, The citadel', book IV, ch.18, p.97).

Iboralarning so'zlardan asosiy farqi ular ob'yektiv reallikni, ma'lum voqea hodisani nomlash uchun emas, balki unga nisbattan modal munosabatni ifodalash maqsadida yuzaga keladi. Tildagi iboralarning asosiy qismi ma'no jihatdan insonga qaratilgan: ular kishining biror fizik ruhiy, aqliy-intelektual xususiyatini, hatti harakatini baholaydi. Shu sababli iboralarning ma'no tarkibida ko'pincha konnotativ element ishtirok etadi. Bu element iboraning denotative ma'nosiga emotsionalekspressiv bo'yoqdorlik yuklaydi.

Iboralarning emotsionalligi ularning turli xil his-tuyg'ulari, shaxspredmetlarga nisbattan sub'yektiv munosabatlarini ifodalash bilan bog'liqdir. ibora larning emotsionalligi bir vaqtning o'zda ikki ma'noning reallashuvi va obrazlilik natijasida yuzaga chiqadi [29, 18 b.].

Darhaqiqat iboralar qo'rquv, shodlik azoblanish, hayrat taajub kabi emotsional xususiyatlarni ifodalash imkoniyatiga ega.

Masalan, "wish had never been born", "dog's life", "heart in smb's boots" ibora lari dardualam, xafagarchilik emotsional bo'yog'iga ega bo'lsa, "have a field day", "jump for joy", "in seventh heaven" kabi iboralar quvonch, sevinch emotsional bo'yog'iga ega.

Ingliz tilida iboralar turli *semantik sathlarda* ifodalanib kelish bilan birga o‘ziga xos stilistik emotsional semaga ham ega bo‘ladi. Xususan, emotsional – ekspressiv semalar ularning o‘ziga xosligini ta’minlab, nutq momentida to‘g‘ri voqe’lanishi uchun zamin yaratadi.

Badiiy talqinda iboralarning ta’sirchanlik xususiyati yanada yorqinroq namoyon bo‘lib, yozuvchi qo‘lida iboralar qahramonining madaniyati, ma’naviyati, intellektual salohiyatini yaqqol ifodalay oladigan asosiy qurol bo‘lib xizmat qiladi.

Ibora sohasi tilshunoslik bo‘limlari ichida nisbattan yosh soha hisoblanib, o‘tgan asrning 60-yillaridagina tilshunoslar e’tiborini qozongan. Uni alohida tilshunoslik bo‘limi sifatida dastlab rus tilshunoslari E.D.Polivanov va B.A.Larrinlar tadqiq etgan bo‘lsa, keyinchlik V.V.Vinogradov, V.V.Kunin kabi tilshunoslar undagi turli ichki muammolarni yoritish bilan shug‘ullanishgan.

Umuman ibora sohasining ilk tadqiqotchisi fransuz-shvetsar olimi Sharl Balli hisoblanadi. Frazeologiyaning alohida fan sifatida rivojlanishini tarixiy jihatdan uch bosqichga bo‘lish mumkin:

-XVIII asrning o‘rtalaridan XX asrning 30-yillarigacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi, bu davr frazeologik tadqiqotlarning yo‘lga qo‘yilishi M.N.Lomonosov, A.A.Potebnya, F.F.Fortunatov, A.A.Shaxmatovlarning ilmiy faoliyati bilan bog‘liq;

-XX asrning 30-50-yillari E.D.Polivanov, V.V.Vinogradov, S.I.Abakumov, G.K.Damilov, A.I.Yefimov, A.Y.Rojanskiy kabi tilshunoslar ijod qilgan davr;

-XX asrning 60-yillaridan boshlab hozirgi kungacha davom etadi. Bu davr frazeologik tadqiqotlarda turli metodlarni qo‘llanilishi, frazeologiya sohasining tez sur’atlar bilan rivojlanishi va ko‘plab frazeologiya mutaxassislarini yetishib chiqishi bilan xarakterlanadi.

Hozirgi zamon tilshunosligi nuqtai nazaridan frazeologiya alohida fan sifatida tan olingan bo‘lsada u bevosita leksikologiya, grammatika, stilistika, fonetika, til tarixi, falsafa fanlari tarixi, mantiq hamda mamlakatshunoslik fanlari bilan aloqadorlikda rivojlanib bormoqda. Tilda tayyor holda saqlanadigan birlik

sifatida iboralar har doim aniq ma'no, doimiy tarkib hamda strukturaga ega birliklardir. Tilning ibora fondi haqida gap ketganda tilshunoslar ularning an'anaviyligi, turg'unligi son hamda sifat jihatidan o'zgaras birliklar ekanligini alohida ta'kidlab o'tadilar.

Iboralarning semantik jihatdan turkumlanishi keng qamrovli tushuncha hisoblanib, yuqoridagi bo'linishlar tarjima jarayonida keng qo'llaniladigan tushunchalardir.

1.2. Ingliz tilida uchraydigan sinonim iboralarning o'ziga xosligi

Iboralar turlicha klassifikatsiya qilinib, bu ularning ma'nosi, ma'lum bir kontekstda qanday qo'llanilishi, qaysi gap bo'lagini ifodalab kelishi hamda ko'plab qator omillar bilan bevosita aloqador. Iboralarni funksional-stilistik jihatdan turkumlarga bo'lganda, ular eng avvalo ikki yirik guruhlariga ajratiladi [51, 36 b.]:

1. Neytral iboralar;
2. Adabiy iboralar;

Neytral iboralarga iste'moli cheklanmagan, ko'pchilik tomonidan qo'llaniladigan hamda tushunarli bo'lgan, hech qanday qo'shimcha emotsional-stilistik bo'yoqqa ega bo'lmagan iboralar kiritiladi [51,38]. Bunday iboralar og'zaki nutqda ham yozma nutqda ham bimalol qo'llanila oladi.

Masalan: *take care of*- g'amxo'rlik qilish; *look through*-ko'zdan kechirmoq; *day by day*-kundan kunga;

Adabiy iboralar yuqori darajadagi kitobiyliigi, badiiy stilga xoslanganligi, bilan xarakterlanadi, hamda ularga istorizmlar, arxaizmlar, antik davr adabiyotidan kirib kelgan iboralar, boshqa tillardan o'zlashgan iboralar, bibliizmlar, adabiyot va san'atga oid iboralar kiritiladi [51, 42 b.].

Iboralar badiiy tarjimada yuqori ruh bag'ishlaydi va emotsional ta'sirni oshiradi: *the silken band*-do'stlik va sevgi rishtasi; *under the sad*-qabr holati; *to bring to mould*-yer bilan yakson qilmoq; *under the rose*-sirli ravishda, tun qorong'usida;

Ba'zi iboralar hozirda mavjud bo'lmagan tushunchalarni ifodalab kelgan birliklar bo'lib, ba'zan badiiy asarlarda ifodalash uchun xizmat qiladi. Bu turga ba'zi shekpirizmlar ham kiritilishi mumkin [51, 42 b.].

Masalan: *lady of the manor house*-feodal qasr bekasi; *to shuffle off*-hayotdan ko'z yummoq; *germane to the matter*-maqsadga yaqin;

Adabiy iboralarga qadimgi grek yoki qadimgi lotin tili adabiyotidan kirib kelgan namunalar ham kiritiladi: *The Islands of the Blessed* –devonalar oroli, *the Age of Reason* –ratsionalizm asri, *the cask of Danaides* –Daneyd bochkasi, tubsiz bochka.

Ingliz frazeologiyasida terminologik iboralar ham salmoqli hissani tashkil qiladi va ularga Buyuk Britaniya davlat boshqaruvi, uning mintaqaviy bo'linishi va boshqa davlat ahamiyatiga molik voqea-hodisalarni ifodalovchi terminologik birliklar kiritiladi: *members above the gang way*- sobiq vazirlar va parlamentning oddiy a'zolari; *Lords temporal*- oqsuyak janoblar;

Umumxalq tilning ma'lum bir ko'rinishi sifatida ko'zga tashlanuvchi va nutqiy aloqaning ma'lum turi sifatida qo'llaniluvchi til vositalarining majmui til uslubi hisoblanadi. U tarixan shakllangan hisoblanadi. Ma'lumki tilda nutqiy aloqaning u yoki bu turiga qarab til materialini tanlash va qo'llash tajribasi mavjud. Masalan, oilaviy suhbatda, rasmiy bayonotda, ilmiy maqolada, gazeta xabarlarida umumxalq tili asoslari turlicha tanlanadi va ishlatiladi.

Natijada ular o'zining uslubiy maqsadi va bo'yog'i ekspressiya va ma'no nozikliklari bilan bir– biridan farqlanadi [56, 136 b.].

Ikki iborani *sinonim* deb atash uchun ular aynan bir ma'noni anglatishi shart. Ammo bu bir ma'nolilikni teng ma'nolilik deb tushunish noto'g'ri. Har bir *sinonim*, shu sinonimiya uyasi uchun umumiy ma'no o'zanidan tashqari, o'ziga xos ma'no qirrasiga uslubiy-funksional xususiyatlariga ham ega bo'ladi.

Sinonimlar odatda bir yoki bir necha jihatdan farqqa ega bo'lishi mumkin bo'lib, shulardan biri ma'no qirrasidagi farqdir. Masalan, ingliz tilida so'zlashuv uslubida keng tarqalgan "*lower one's credit*" va "*blot one's copybook*" (nomiga dog' tushirmoq) iboralari aynan bir ma'noni anglatishi, bir xil (so'zlashuv)

uslubiga xoslanganiga qaramay, bu sinonimlar ichki ma'no qirrasini jihatidan o'ziga xosliklarga ega, ya'ni ikkinchi iborada ma'no bir qadar kuchli. Buni uslubiy bo'yoqdorlik bilan izohlash mumkin. Lekin ularning umumiy denotativ ma'nosi bir xil bo'lmasligi uchun sinonim deb atash mumkin.

Sinonim iboralarni bir variantlaridan ajratish lozim buning uchun iboralarning so'z komponentlariga diqqat qilish lozim. Leksik tarkibida aynan bir so'z qatnashmaydigan iboralarning sinonim ekani shubha tug'dirmaydi.

Masalan, *like a bat out of hell - go like a bomb - in a crack* (bir zumda, tezda) iboralari sinonim ekanligiga hech qanday shubha yo'q. Lekin shuni unutmaslik kerakki, sinonim iboralar leksik tarkibida biror komponent ayni bir so'z bilan ifodalangan bo'lishi mumkin.

Ammo bunda iboralar tarkibidagi boshqa boshqa so'z bilan ifodalangan komponentlar o'zaro sinonim bo'lmasligi shart. Aks holda bir iboraning variantlariga teng bo'ladi. Masalan, *on one's own - under one's own - power of one's own hat* (mustaqil ravishda) sinonimik qator tarkibidagi *own* so'zi takrorlanayotganiga qaramay ular variantdosh emas, sinonim birliklar hisoblanadi.

Chunki variantlanish alohida hodisa hisoblanib bunda ibora boshqa bir iboraga aylanmaydi, bir iboraga xos obraz birligi lug'aviy ma'no birligi saqlanadi.

Variantlanish iboraga xos yaxlitlikning o'z doirasida, shu yaxlitlik yo'l qo'ygan darajada voqe bo'ladi. Masalan, *be on smb's back - get on smb's back* (kimningdir boshiga chiqib olmoq) *bad egg - bad hat* (iflos, past odam) birliklari variantdosh iboradir.

Sinonim iboralar bilan variantlar o'rtasida ko'pgina umumiy tomonlar mavjud. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, sinonim ibora variantdoshlikka nisbatan ancha keng tushunchadir. Sinonim ibora va sinonim variantlar ingliz tilining kuchli tasviriy uslubiy manbalari sanaladi. Shuning uchun lug'atlarda sinonim ibora ham sinonim variantlar ham o'z aksini topishi lozim. Variantdosh iboralarni sinonim iboralardan farqlash frazeologik stilistikaning eng muhim masalalaridan biridir. Bu hol ayniqsa sinonim iboralarning uslubiy tarmoqlanishi haqida so'z yuritilayotganda muhim ahamiyat kasb etadi. Sinonimiya – ma'no va shakl asosida

belgilanadigan hodisa. Ayni bir ma'nolilik monosemantik frazeologik birliklarda ibora bilan ibora orasida belgilanadi. Agar sinonimik munosabatga polisemantik ibora qatnashsa iboradan emas balki, konkret frazeologik ma'no o'zicha sinonimga ega bo'lishi yoki bo'lmasligi mumkin.

Masalan, *feel one's oats* polisemantik iborasini olsak, birinchi ma'nosi *o'ynoqi, chopqir bo'lmoq* bo'lib tulporlarga nisbatan qo'llaniladi va hech qanday sinonimga ega emas. Ikkinchi ma'nosi bo'lsa insonlarga nisbatan *sho'x, hazilkash bo'lmoq* bo'lib *make good cheer* iborasi bilan sinonim hisoblanadi.

Sinonimik munosabatga qatnashuvchi (bir sinonimik uyaga birlashuvchi) iboralarning miqdori ham har xil: ko'pchilik uyalar, ikki sinonimli, uch sinonimli uyalar ham anchagina, to'rt iborani birlashtiruvchi uyalar ham mavjud.

Tarjima jarayonining mohiyati asl nusxada aks etgan shakl bilan mazmunning birligini, yaxlitligini saqlash uchun bo'lak tildan muqobil vositalar qidirib topishdan iborat. Bundan tashqari, asl nusxa mazmunini boshqa tilda berishning mavjud bir nechta imkoniyatlari orasida eng muqobil va muvofiq variantini tanlash ham adekvat tarjimaning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Ana shu muqobil til vositalarini qidirib topish va muvofiq variant yoki sinonimini tanlash ijodiy xarakterga ega bo'lib, tarjima qiluvchi kishi, ya'ni tarjimondan ongli mehnatni talab etadi. Tilning ifodaviyligi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar tarjimasida ham muayyan badiiy-ijodiy masalalarni yechishga to'g'ri keladi. Bu tarjimondan adabiy mahoratni talab qiladi. Bunday tarjima adekvat tarjima jumlasiga kiradi.

Ibora tarjimasining tur va xillari ko'p, shundan kelib chiqib, tarjima xarakteriga ko'ra badiiy, ilmiy, publisistik iboralar tarjimasiga bo'linadi.

Ular orasida iborani badiiy tarjimasida sinonim topish o'zining qiyinligi, murakkabligi, talablarining yuksakligi bilan alohida ajralib turadi.

Badiiy tarjimada tarjimon muallif bilan huquq talashar darajadagi mavqega ega bo'ladi, zero, u muallif asardagi iboralarni sinonim yoki adekvat tarjima qila olishi talab qilinadi.

Bu jihatdan olib qaraganda yozma nutqning imkoniyatlari ancha yaxshi. Chunki har bir soʻz va ifoda haqida oʻylab, agar notoʻgʻri qoʻllanilgan oʻrinlar boʻlsa, ularni maʼqul soʻz va iboralar bilan almashtirish, matnni qayta oʻqib chiqib, oʻzgartirishi, uni xohlagancha oʻchirib, tuzatish mumkin. Shuning uchun xalqimizda “Xatga tushding, oʻtga tushding” iborasi qoʻllanadiki, bu ham yozma nutqqa qoʻyiladigan talabdir.

Yozma nutq savodxonlik tufayli hosil boʻladi, kishi oʻz fikrini yozma shaklda roʻyobga chiqaradi va koʻruv organi orqali oʻzgalarning ham oʻzining ham fikrini qabul qiladi. Bu nutqda vaqt koʻproq ketadi.

Ogʻzaki nutqdagi iboralar esa yozma nutqdan iboralardan farqli oʻlaroq qisqa muddatda tuzulishi, hozirjavobligi, tezkorligi bilan ajralib turadi. Ogʻzaki nutqning yozma nutqqa nisbatan imkoniyatlari keng, yaʼni, fikrni ifodalashda turli xil ekstrolingvistik vositalardan, ton, ohang, pauza, mimikalardan foydalanadi. Bu ogʻzaki nutqdagi iboralar oson degan xulosani chiqarmaydi. Ogʻzaki nutq xato qilishi mumkin boʻlmagan nutqdir. Uni oʻchirib boʻlmaydi, qayta tuzatib boʻlmaydi. Uni oʻta masʼuliyat bilan izhor qilish kerak. Shuning uchun ham xalqimizda ogʻzaki nutqning jonli, ifodali, toʻgʻri va taʼsirli boʻlishiga davat etadigan “Avval oʻyla, keyin soʻyla”, “Aytirilgan soʻz, otilgan oʻq”, “Tiling bilan dilingni bir tut”, “Anglamay soʻzlagan ogʻrimay oʻladi” kabilar koʻplab ishlatiladi.

Odatda nutqdagi iboralarni oʻstirish deganda ogʻzaki nutq nazarda tutiladi. Chunki ogʻzaki nutq fikrni ifodalash vositasidir, ijodiylikni yuzaga chiqaruvchi vosita sanaladi.

Ana shu yuqorida sanalganlarni oʻquvchilarga singdirish, birinchidan, oʻta masʼuliyatli sanalsa, ikkinchidan, nutqni oʻstirish vositasidir.

Ibora va tasviriy ifodalar ham nutq oʻstiruvchi asosiy vositalardan biri hisoblanab, ular lugʻat boyligining muhim qismi sanaladi. Ibora va tasviriy ifodalar leksikologiya boʻlimida oʻrganilib, nutqimizni boyitadigan, goʻzallashtiradigan va taʼsirchanligini oshiradigan vositalardir. Nutqini oʻstirish uchun ona tili mashgʻulotlarida iboralarni oʻtishda gapda berilgan soʻzlarni iboralar bilan

almashtirish, ular ma'nosini sharhlash, ma'no darajalarining oshib yoki kamayib borishini taqqoslash kabi amaliy ishlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Bu gaplarning birinchisida fikr sodda, oddiy qilib aytilgan bo'lib, ikkinchisida esa fikr birinchisiga qaraganda ta'sirli, ifodali, obrazli qilib berilgan. Birinchi gapda ifodalagan ma'no darajasi, ikkinchi gapda yanada oshib boradi, ma'no kuchayadi. Bu gaplarni taqqoslaganimizdan ko'rinib turibdiki, iboralar qatnashgan gaplar so'zlovchining maqsadini aniq, ta'sirchan qilib, so'zlovchi va tinglovchining hayajonini qo'zg'aydi, kayfiyatiga ham ta'sir qiladi.

Bundan tashqari iboralar lug'atini tuzdirish, iboralarga zid ma'noli, muqobil yoki so'z birikmalari tanlash kabi mashqlardan foydalanish, shuningdek, badiiy asarni o'qiyotganda uchraydigan shakldosh, ma'nodosh, zid ma'noli iboralar ma'nosi sharhlangan izohli lug'at daftari tutsalar, mazkur so'zlar ishtrok etgan gaplar tuzsalar so'z boyligini oshirish va nutqiy mahoratini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, nutqda tasviriy ifodalardan to'g'ri, o'rinli foydalanish nutq go'zalligini taminlovchi, uni jozibali qiluvchi asosiy usullardan biri sanaladi. Bunda narsa yoki shaxs nomlarini tasviriy ifoda orqali berish yoki tasviriy ifodani predmet nomi bilan almashtirish, ularning ma'nolarini sharhlash, ular ishtrokida gap va matnlar tuzish foydalidir.

Tasviriy ifoda qatnashgan gap va qatnashmagan gapni taqqoslab, ma'nolarini izohlash ham nutqini rivojlantiradi. Masalan,

1. Bahor faslida issiq o'lkalardan qushlar uchib keladi. – Bahor faslida issiq o'lkalardan qanotli do'stlar uchib keladi.

Bunda tasviriy ifoda qatnashgan gap birinchi gapga nisbatan badiiyoq, ta'sirchanroq ifodalangan. Bundan ko'rinib turibdiki tasviriy ifodalardan ko'proq badiiy uslubda foydalanadi.

Bu gapni tuzish jarayonida "qanotli do'stlar" tasviriy ifodaning keltirilishi orqali ekologik tushunchalar, ekologik madaniyat shakllanib, rivojlanib boradi.

Nutqimizda tuzayotgan gaplarimiz so'zlardan tashkil topadi. Har bir gapda so'zlarning o'z o'ri va tartibi bor. Agar ana shu tartib buzilsa, fikr anglashilmay

qoladi yoki gap bo‘laklarining sintaktik funksiyasi o‘zgarib ketadi. Masalan, *qushlar, sayroqi sayrayapdi bog‘da* shaklida so‘zlar joylashtirilsa, fikrni yaxshi anglab bo‘lmaydi. Bu o‘rinda quyidagi tartib kerak. *Bog‘da sayroqi qushlar sayrayapti*. Yana shuningdek *qizil olma* deyilganda *qizil*-aniqllovchi, *olma* – aniqlanmish bo‘lsa, *olma qizil* tartibi qo‘llanganda *olma*-ega , *qizil*- kesim vazifasini bajaradi. Chunki ikkinchi gapda, nisbiy tugallangan ohang hamda nisbiy tugallangan ma’no anglashilmoqda. Bundan ko‘rinib turibdiki, gapda so‘zlarning tartibini yaxshi bilish nutqni to‘g‘ri qurish asosidir. So‘zlarni o‘z tartibi bilan ishlata bilgan o‘quvchining fikri ham, nutqi ham aniq, ravon bo‘ladi.

Fikrning ravon, ifodali, ta’sirliligi va badiiyligi uchun faqat ega va kesimgina emas, balki nutqda ikkinchi darajali bo‘laklarni ishlatish ham zarur. Buning uchun har bir gap bo‘lagi, uning ifodalanishi haqidagi grammatik qoidalarni puxta tushuntirish bilan ularni o‘z nutqini ifodali bayon qilishga o‘rgatish kerak. Qo‘shma gap va uning turlarini o‘tishda nutqini o‘stirish uchun quyidagi mashqlarni bajartirish mumkin.

“Burni ko‘tarilgan” iborasi takabbur, manman, o‘ziga bino qo‘ygan kimsalarga nisbatan aytiladi. O‘ta salbiy ma’noga ega. Qaddini tik tutib, burnini havolantirib yurgan kishi burnidan narini ko‘rolmay qoladi. Mansabi yoki boyligiga g‘ururlanib hech qaysi odamni mensimay qo‘yadi.

(Mahmud Sattor)

Bu ibora haddan tashqari gerdaygan, kibrlangan insonlarga nisbatan ishlatiladi. Sinonimi: *dimog‘i shishdi*. Ba’zi insonlar katta boylik to‘plasa yoki yuqori lavozimni egallasa, hammani birday ko‘rmasdan, ularni nazariga ilmay qo‘yadi. Bunday insonlarning bu salbiy harakati boshqalarning g‘ashiga tegishi yoki insonlarning dilini og‘ritishi mumkin. Bu salbiy xislatdagi odamlar vaqti kelib jamiyatda, insonlar orasida obro‘sizlanib, elda qadsiz bo‘lib qoladi.

Masalan, ingliz so‘zlashuv uslubiga xos sinonim iboralar:

Rough as bagsbad hat (dag‘al, qo‘pol) give smb down the blanks-lay the blast (tanbeh bermoq) be up in the air-get off one’s bike- hit the ceiling (qattiq g‘azablanmoq) cool beggar – cool car customer-smart Aleck (surbet) to be out of

one's box- go out of one's mind-to be soft in the head-addle brained-go nuts (aqldan ozgan, esini yegan).

Iboralar tarkibiga turli ko'rinishli hamda turli xususiyatli frazeologik birliklar kiritilishi mumkin:

1) umumiy komponentlarga ega bo'lgan frazeologik sinonimlar: *have a head on one's shoulders-have one's head screwed on (the) right way-tushunadigan, aqli raso, zehnli*; bunday frazeologik qatorlar analogiya asosida vujudga keladi.

2) ma'nodosh hamda ma'nodosh bo'lmagan komponentlarga ega bo'lgan frazeologik sinonimlar: *(as) clear as day (day-light)-(as) plain as a pikestaff (as the nose on your face) – kunday ravshan, ochiq oydin (as) crazy as a fox-(as) mad as a march hare (as a hatter) esi og'gan, jinni; clear va plain, crazy va mad so'zlari ma'nodosh so'zlar hisoblanadi.*

3) umumiy komponentlarga ham, ma'nodosh komponentlarga ham ega bo'lmagan frazeologik sinonimlar: *down at heel-out at elbow-bechorahol, isqirt kiyingan; in a crack-like a bat out of hell (bir zumda, ko'z ochib yumguncha)*; frazeologik qatordagi sinonim iboralar umumiy bir ma'noni anglatishiga qaramay har doim ham birining o'rniga ikkinchisi qo'llanila olmaydi. Chunki har bir ibora o'ziga xos emotsionallikga, uslubiy semalarga ega bo'ladi.

Sinonimlik uchun xos bo'lgan umumiy ma'no semalaridan tashqari o'ziga xos ma'no qirralarini o'zida mujassamlashtiradi.

Masalan, *an eager beaver hamda ball off fire* sinonimlari uchun umumiy sema, "tinib tinchimaslik" bo'lsa, birinchi birlik ko'proq tirishqoq, serharakat ishchilarga nisbattan qo'llaniladi. Ikkinchi iboramiz esa olov, uchar, epchil odamlarga nisbatan qo'llaniladi. Shuning uchun ularni uslubiy xoslangan tarzda qo'llash shart.

Sinonim iboralarni qo'llay bilish ham san'atdir. Chunki har bir tarjimon tarjima asarida uchragan iborani tarjima qilayotganda albatta usha mamlakat urf-odatlaridan kelib chiqqan holda va o'zlikni saqlagan holda sinonim ibora topa olishi kerak bo'ladi.

1.3. Iboralar va ularning so‘z yasalişidagi o‘rni

Ibora ilk marotaba tilshunoslikning alohida mustaqil bo‘limi sifatida rus tilshunosi Y.D.Polivanov tomonidan tahlil qilingan bo‘lib u frazeologiyani leksikologiya yoki stilistikaning tarkibiy qismi emas balki mustaqil tilshunoslik bo‘limi ekanligini quyidagicha asoslab, tilshunoslikda iboralar ham, fonetika yoki morfologiya kabi muhim ahamiyat kasb etuvchi bo‘lim ekanligini ta’kidlab o‘tgan tilshunoslardan biridir [43, 60 b.]. B.A.Larin Y.D.Polivanovdan so‘ng iboralarni alohida tilshunoslik bo‘limi sifatida o‘rganilishini taklif qilgan tilshunoslardan biridir. ”Frazeologiya tilshunoslik bo‘limi sifatida hali “yashirin rivojlanish bosqichida”...u hali alohida fan sifatida rivojlanib bo‘lgani yo‘q...ammo uni alohida fan sifatida shakllanishi hozirgi zamon tilshunosligida katta zaruratni taqozo qilmoqda. Zero bu sohaga oid muammolarni ba’zan leksikografiya, ba’zida esa stilistika yoki sintaksisda hal qilinishi hech kimga sir emas” deb ta’kidlab o‘tgan [39, 201 b.]. Frazeologiyani tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatida buyuk rus tilshunosi V.V.Vinogradov ham ko‘rib chiqqan. U rus tilida iboraviy birliklarni semantik jihatdan klassifikatsiya qilgan bo‘lib, uning iboralarga oid ishlari o‘z davri uchun yirik qadamlardan biri edi. Ammo uning asari nashr qilingandan keyin ham frazeologiya tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatda tan olinmadi. Chunki V.V.Vinogradov frazeologiyani keng planda tahlil qilgan bo‘lib, uning frazeologiyaga oid asarlarida ibora va oddiy so‘zlar orasidagi chegara belgilab berilmagan edi. Umuman V.V.Vinogradov tilda iboralarni alohida belgilashni taklif qilmagan, iboralarni so‘zlar bilan haddan ortiq yaqinligini hisobga olgan holda, u o‘zining teoriyasini so‘zning grammatik tahlili doirasiga kiritgan [27,63]. Shunday qilib frazeologiyaning alohida fan sifatida rivojlanishi juda ko‘p bosqichlarni bosib o‘tgan. Xususan, frazeologiyaning rivojlanish tarixini xronologik jihatdan uch davrga bo‘lish mumkin [32, 18 b.]:

Birinchi davr XVIII asrning o‘rtalaridan XX asrning 30-yillarigacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi, bu davr frazeologik tadqiqotlarning yo‘lga qo‘yilishi M.N.Lomonosov, A.A.Potebnya, F.F.Fortunatov, A.A.Shaxmatovlarning ilmiy faoliyati bilan bog‘liq. Qayd etish o‘rinliki, birinchi davrda *ibora* leksikografiya

ya'ni amaliy lug'atshunoslik obyekti bo'lib xizmat qilgan. Bu davrda ko'proq lug'atlarda qayd ettirish, ularning ma'nolarining etimologiyasini izohlash, talqin etishga alohida e'tibor qaratilgan edi;

Ikkinchi davr, E.D.Polivanov, V.V.Vinogradov, S.I.Abakumov, G.K.Damilov, A.I.Yefimov, A.Y.Rojanskiy kabi tilshunoslar ilmiy faoliyati bilan bog'liq holda rivojlandi va XX asrning 30-50-yillarini o'z ichiga oladi. Bu davrni frazeologiya mustaqil lingvistik soha sifatida shakllanish davri deb ham aytish mumkin;

Uchinchi davr XX asrning 60-yillaridan boshlab hozirgi kungacha davom etadi. Bu davr frazeologik tadqiqotlarda turli metodlarni qo'llanilishi frazeologiya sohasining tez sur'atlar bilan rivojlanishi va ko'plab frazeologiya mutaxassislarini yetishib chiqishi bilan xarakterlanadi. Frazeologiyaning tilshunoslikning alohida bo'limi sifatida shakllanishi haqiqatdan og'ir yo'llarni bosib o'tdi. Hatto atoqli ingliz tilshunosi Smirnitskiy ham frazeologiyaning alohida tilshunoslik bo'limi sifatida ajralib chiqishini qo'llab-quvvatlagan. U o'zining "Ingliz tili sintaksisi" asarida bu soha haqida quyidagicha fikr bildirgan edi: "Iboralar tadqiqi bilan leksikologiyaning bir qismi bo'lgan frazeologiya shug'ullansa ham, bu birliklar tilning sintaktik sathida tahlil qilinishi lozim. Agar bu sohani alohida bo'lim ekanligi tan olinmas ekan, qanday qilib biz uni fan deb atay olamiz" [49, 53 b.].

Iboralar tilning lug'at tarkibini tashkil qilguvchi, mazmunan bitta so'zga teng birliklar bo'lgani uchun ko'p yillar davomida leksikologiya tarkibida o'rganilib kelingan. Ammo shuni alohida ta'kidlash lozimki, *iboralarning so'zga ekvivalentligi alohida tahlil qilinishi lozim bo'lgan masalalardandir*. Sharl Balli ta'limotiga binoan iboralarning eng muhim belgisi yagona bir so'z bilan sinonimik munosabatga kirisha olish, olmasligidadir. Bunday so'zni Sharl Balli so'z-identifikator deb atagan va bunday o'zgarishlarni iboralarning ichki yaxlitligi belgisi sifatida talqin qilgan [35, 116 b.]. Ammo buyuk tilshunosning bunday qarashlariga to'g'ri kelmaydigan holatlar ham til tizimida kuzatiladi. Masalan, ingliz tilida juda ko'p iboralarning so'z-identifikatorlari mavjud emas, ya'ni ularni ma'nosini yagona bir so'z bilan ifodalashning iloji yo'q. Masalan: *drink like a*

fish= drink too much; a hard nut to crack=a very difficult problem; a small way=on a small scale; Shuningdek, tilni frazeologik fondini tashkil qiluvchi maqol va matallar identifikatori faqatgina gaplar bo'lishi mumkinligini ham esdan chiqarmaslik lozim. Masalan, birds of a feather flock together — people who have the same interests, ideas; the blind leading the blind — a situation in which the person who is leading or advising others knows as little as they do [35, 115 b.].

Shundan kelib chiqqan holda iboralarni tilning boshqa o'ziga xos ma'no va tuzilishga ega bo'lgan deb aytsak bo'ladi. Ularni so'z ekvivalenti sifatida ko'rib chiqish faqat sohani chalkashtirish, qiyinlashtirishga olib boradi. Albatta iboralar va so'zlar umumiy jihatlarga ega, ammo bu umumiylikni bo'rttirib ko'rsatish kerak emas. Xususan, ularni o'ziga xosliklarini quyidagicha ifodalab ko'rsatsak bo'ladi:

1. Iboralar va so'zlar tuzilish jihatdan ham semantik jihatdan ham alohida, alohida hisoblanadi.

2. Iboralar bir butun holda, yoki qisman ko'chma ma'noga asoslangan, so'z birikmasi yoki gap shaklidagi birliklar hisoblanadi. Turg'unlik, struktur-semantik jihatdan yaxlitlik ular uchun xos jihatlardir.

So'zlar esa ular kabi so'zlardan emas morfemalardan tashkil topgan bo'ladi. So'zlar lug'aviy ma'nosida ham ko'chma ma'noda ham qo'llanila oladi. So'zlarda ibora uchun xos bo'lmagan prefikssatsiya va affikssatsiya hodisalari kuzatiladi. Tildagi barcha so'zlar bir biri bilan paradigmatic munosabatga kirisha oladi, ammo iboralarda bunday xususiyat mavjud emas.

3. So'zlar va iboralar tilning turli sathiga xos birliklardir, iboralar – frazeologik sath birliklari bo'lsa, so'z leksik sath birligidir.

4. Tilning turli sathlariga oidlik iboralarni nafaqat farqlaydi balki ularning aloqadorligini ham ko'rsatib beradi. Masalan ularning har ikkalasida ham bir xil sintaktik funktsiya bajarish kuzatiladi. Shuningdek ularning har ikkalasida ham ko'p ma'nolilik va omonimiya, antonimiya, sinonimiya kabi ma'no munosabatlari kuzatiladi [35, 20 b.].

Ibora erkin bog'lanmadan qurilishi bilan farqlanmasa ham, grammatik qurilishining mohiyati bilan farqlanadi. Ibora har gal nutq jarayonining o'zida

tashkil topmay, balki ungacha bir butun holga kelgan bo‘ladi, til xotirasida yaxlitligicha yashaydi, nutqqa ham yaxlitligicha kiritiladi. Masalan, Alining tarvuzi qo‘ltig‘idan tushdi gapi ko‘rinishida to‘rt so‘z shaklidan tuzilgan, ammo uning tarkibida ikki lug‘aviy birlik qatnashgan: Ali, tarvuzi qo‘ltig‘idan tushmoq. Birinchisi - leksema, ikkinchisi esa ibora. Bu ibora tarkibida bor bo‘lgan leksemalar ham aslida uch lug‘aviy birlik (tarvuz, qo‘ltiq, tushmoq), ammo ibora shu uch leksema asosida tashkil topgan alohida lug‘aviy birlikdir. Yuqoridagi gapda tarvuz, qo‘tiq va tushmoq leksemalari emas, balki tarvuzi qo‘ltig‘idan tushdi iborasi qatnashgan. Bunday til birligi, nutq birligiga zid qo‘yilib, ibora deb nomlanadi.

Iboralarning ifoda plani deyilganda, birinchi navbatda, ularning grammatik qurilishi tushuniladi.

Iboralarning grammatik qurilishining umumiy tavsifi quyidagicha:

1. Iboralarda sintaktik bog‘lanishlarning barcha turlari o‘z aksini topgan. Iboralarning ko‘pchilik qismi gapga tengdir. Birikmaga teng qurilishlari ham anchagina. Birikmaga teng, gapga teng qurilishli iboralar, o‘z navbatida, xilma-xil ko‘rinishlarga ega.

2. Ayni bir ibora ham birikmaga, ham gapga teng shaklda bo‘la oladi. Bunday hodisa anchagina uchraydi va asosan ibora tarkibidagi fe‘l qismining nisbatini o‘zgartirish bilan voqe bo‘ladi. Masalan, ko‘nglini ko‘tarmoq - birikmaga teng urilishli ibora, ko‘ngli ko‘tarildi - shu iboraning gapga teng qurilishli ko‘rinishidir.

Iborani tilning xazinasiga qiyoslasak bo‘ladi. Chunki aynan u xalqning tarixini, madaniyati va o‘ziga xosligini ko‘rsata oladi. Iboralar asosan millat an‘analari-yu, urf–odatlarini, o‘zida mujassamlashtiradi. Ammo ingliz tili frazeologiyasida milliy an‘analarni ifodalab keluvchi iboralar bilan bir qatorda internatsional frazeologizmlarni ham uchratishimiz mumkin. Ba‘zi iboralarda arxaik elementlar ham saqlanib qolgan. Iboralarni nutqni bezovchi vosita sifatida qarash mutloq noto‘g‘ri bo‘lib, ular ham boshqa til birliklari kabi yuqori informativ xususiyatga ega, tilda nominativ va kommunikativ funksiya bajaruvchilardir.

Iboralar universal til vositalari bo‘lib, ularsiz til mavjud emas. Ingliz tili iboralarida, ingliz va amerika tilshunoslari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar nisbattan kam foizni tashkil qilib, asosiy frazeologik muammolar ya’ni iboralar va so‘zlarning o‘zaro munosabati, iboralar variantdoshligi, iborani o‘rganish metodlari, frazeologiyaning fan sifatida rivojlanishi kabi nazariy muammolar asosan rus tilshunoslari, A.V.Kunin, V.V.Vinogradov, H.M.Shanskiy, T.N.Fedulenkovalar tomonidan ishlab chiqilgan [50, 43 b.].

Iboralar nihoyatda murakkab bo‘lib, uni tadqiq etish barobarida o‘ziga xos tadqiqot usullaridan, shuningdek boshqa sohalar, xususan, leksikologiya, grammatika, stilistika, fonetika, til tarixi, falsafa fanlari tarixi, mantiq hamda mamlakatshunoslik fanlaridan ham xabardor bo‘lish lozim. Chunki ibora bevosita yuqorida sanab o‘tilgan fanlar bilan aloqador. [35, 34 b.]. Ma’lumki, har qanday ibora so‘zlardan tashkil topgan bo‘ladi. So‘z esa leksikologiyaning tadqiqot ob’yekti hisoblanadi. Leksikologiya va frazeologiyaning o‘zaro bog‘liq sohalardan ekanligi shunda namoyon bo‘ladiki, ibora komponentlari bo‘lmish so‘zlar tahlilida, albatta, leksikologiyaga oid ma’lumotlarga murojaat qilinadi. Shuningdek, ko‘p yillar davomida frazeologiyani leksikologiyaning tarkibiy qismi sifatida o‘rganilishi ham bu ikki soha bevosita bir-biri bilan aloqadorligini isbotlaydi [72, 52 b.].

Semantikada tadqiq etiladigan leksik ma’no xususiyatlari, aynan iboralarning semantik o‘ziga xosliklarini ifodalash va iboralar ma’noning turli tiplarini ajratishga xizmat qiladi [65, 33 b.]. Ibora tarkibidagi so‘z har doim ham o‘zining morfologik xususiyatlarini yo‘qotmaydi, morfologiya saqlanib qolgan va yo‘qotilgan xususiyatlarni o‘rganish imkonini beradi. Ibora tarkibida turli xil strukturali ya’ni so‘z birikmasi shaklidagi va gap shaklidagi birikmalar kiritiladi.

Sintaksisga oid ma’lumotlardan yuqoridagi kabi birliklar grammatik va funksional tahlilida foydalaniladi [73, 42 b.].

Iboralarning stilistik imkoniyati juda ahamiyatli hisoblanadi.

Iboraviy stilistika, iboralarning uslubiy xususiyatlarini tadqiq etadi va bu sohada leksik uslubshunoslik tajribasiga, turli stilistik birliklar tahliliga suyanadi.

Zero, iboralar tilda nominativ funksiya bajarish bilan bir qatorda, ma'lum bir emotsionallikga, ekspressiv xususiyatlarga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Til tarixi hamda etimologiyasida iboralarning etimologik tahlilida muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilida ham boshqa tillar singari tilning milliy-madaniy semantikasini o'rganish muhim hamda qiziqarli hisoblanadi. Chunki ular avloddan avlodga tilning o'ziga xos ichki tuzilmalarini, tabiati o'ziga xosliklari, mamlakatning iqtisodiy hamda ijtimoiy tuzilishi, san'ati, urf-odatlarini hamda tarixini ham o'zida mujassamlashtira oladi. Ularda bolalar milliy o'yinlari, pul birliklari to'g'risida, milliy tabobat, ov hamda baliq ovi haqida, o'simlik va hayvonot dunyosi haqida, insonning tashqi ko'rinishi, kiyinishi va turmush tarzi va ko'plab boshqa milliy mentalitetga xos mavzular aks etgan bo'ladi. Milliy-madaniy semantika tilshunoslikning barcha bo'limlarida, morfologiyada ham sintaksisda ham hattoki fonetikda ham aks etgan bo'ladi. Faqat u millat madaniyatini bevosita aks ettira oladigan, yaxlit, so'zlashuv nutqida ko'p qo'llanadigan iboralar yorqinroq ifodalanadi. Shunday qilib, frazeologiyaning alohida fan sifatida tan olinishi bir necha bosqichlarni bosib o'tgan bo'lsada, hozirda ibora o'zining ichki tuzilishi-yu, tadqiqot masalalariga ega bo'lgan alohida tilshunoslik bo'limi sifatida shakllanib bo'ldi. Undagi ko'plab muammolar hali o'z yechimini kutayotgan bo'lsada, hozirgi zamon tilshunosligida frazeologik masalalar birin-ketin yoritilmoqda. Bunday birliklar tilda tayyor holda saqlanib nutqqa shundayligicha olib kiriladi va iboralar deb ataladi. Ibora uch va undan ortiq leksemaning o'zaro semantik bog'lanib umumlashma ko'chma ma'no kashf etishidan vujudga keladi [38, 121 b.].

Avvalambor, iboralarning o'ziga xos xususiyatlari haqida gapirar ekanmiz, ularni erkin birikmalardan ajratib ko'rsatuvchi bir necha farqlarini keltirib o'tish joizdir.

Birinchi erkin birikmalar komponentlari tarkibiga turli xil leksik, grammatik o'zgartirishlar kiritish mumkin.

Ammo iboralarda komponentlar orasidagi tartib qat'iy bo'lib, turli o'zgarishlar ma'no buzilishiga sabab bo'ladi.

Iboralar g‘arb tilshunoslari ta’kidlaganidek nutqni yanada ta’sirchan, jonli va ifodali bo‘lishi uchun xizmat qiladi. Sinonim so‘zlar nutqning otashin, rang barang bo‘lishini ta’minlaganidek, iboralar millatning urf-odatlarini, an’analarini, tarixi-yu hozirgi kunini o‘zida aks ettiradi.

1. Iboraviy sinonimiya bir necha iboraning bitta frazeologik ma’no atrofida birlashishidir. Masalan: 1) pixini yorgan - “ayyor”, 2) ilonning yog‘ini yalagan - “ayyor” kabi. Leksik sinonimiyada bo‘lganidek, sinonim iboralarda ham sinonimik qatorlar yuzaga keladi: pixini yorgan va ilonning yog‘ini yalagan iboralari “ayyor” ma’nosi bilan bitta sinonimik qatorni hosil qilmoqda. Sinonim iboralarda uslubiy bo‘yoq, odatda, bo‘rtib turadi. Aslida, iboralar xuddi shu maqsadda - voqelikni nomlashda uni o‘tkir baholab berish uchun, shu voqelikka ijobiy va salbiy munosabat ifodalash uchun yaratiladi, shuning uchun ular nutqning ta’sirchan, obrazli bo‘lishini ta’minlovchi muhim uslubiy vosita sanaladi.

Iboralar ko‘proq har bir tilning o‘z iboralari doirasida uchraydi: Qilidan quyrug‘igacha - ipidan iganasigacha; Quvonchi olamga sig‘maydi -sevinchi ichiga sig‘maydi kabi. Boshqa tildan ibora o‘zlashtirish juda passiv bo‘lganligidan, o‘zlashma iboralarning doirasiga tortilishi juda kam uchraydi.

1) ko‘zini yummoq; 2) bandalikni bajo keltirmoq; 3) jon bermoq.

Bu uch ibora bitta ma’noni “vafot etmoq”ni bildiradi, shunga ko‘ra bitta sinonimik qatorga birlashadi. Qo‘lini bigiz qilmoq va barmog‘ini bigiz qilmoq qo‘shilmalari esa ikkita ibora emas: ular bitta iboraning ikkita ko‘rinishidir. Bu ibora tarkibidagi “qo‘l” va “barmoq” so‘zlari o‘rtasida sinekdoxa yo‘li bilan ma’no ko‘chishi bor, bu hol “qo‘l” so‘zi o‘rnida “barmoq” so‘zining qo‘llanishiga yo‘l ochgan, ammo bir ibora o‘rnida butunlay boshqa ibora yuzaga kelmagan, shunga ko‘ra ular bitta iboraning ichki ko‘rinishlar - variatdoshi sanaladi. Demak variatdosh bir obrazga asoslanadi. Ba’zan leksema bilan ibora bir sinonimik qatorga birlashadi: qaramoq (leksema) - ko‘zqirini tashlamoq (ibora), xursand (leksema) - boshi osmonda (frazema) kabi. Bular leksik-frazeologik sinonimlardir. Leksik-frazeologik sinonimlar qatorida leksema dominanta sanaladi. Iboraviy antonimiya ikki iboraning o‘zaro zid ma’no ifodalashidir: oshig‘i olchi va ishi

o'ngidan kelmaslik kabi. Antonimiya hodisasi ikki ibora o'rtasidagina emas, leksema bilan ibora o'rtasida ham yuzaga kelishi mumkin: xursand (leksema) - dili siyoh (ibora), landavur(leksema) - yulduzini benarvon uradigan (ibora) kabi. Bular lug'aviy antonimlarning leksik-frazeologik turi sanaladi. Demak, lug'aviy birliklar o'zaro zid ma'no anglatishiga ko'ra so'z antonimlar, ibora antonimlar va leksik-frazeologik antonimlar kabi mikrosistemalarni hosil qilish kabilarga ajratish mumkin [68, 222 b.].

Ingliz tilida iboralari tarixan ikki qatlamga ajratish mumkin: o'z qatlam iboralari va o'zlashgan qatlam iboralari.

1. O'z qatlam iboralari o'zbek tilining o'ziniki bo'lgan yoki umumturkiy manbaga mansub iboralardir. Bunday iboralar asosida bevosita o'zbek xalqi hayotiga xos voqelik va shunga suyangan obraz yotadi: ikki ko'zi tort bo'lmoq (variant: ko'zi to'rt bo'lmoq) - ma'nosi: "intizor bo'lmoq"; bel bog'lamoq (variant: belini bog'lamoq) - ma'nosi: "shaylanmoq".

2. O'zlashgan qatlam iboralari - o'zbek tiliga boshqa tillardan o'tib, o'zlashib qolgan iboralar. Bunday iboralarning aksariyati kalka usulida o'zlashtirilgandir: pashshaga ozor bermaslik (ruscha мухи необидеть iborasining kalkasi) - ma'nosi: "beozor". Boshqa tillardan iboralarning o'zicha o'zlashtirilishi o'zbek tilida juda kam uchraydi [68, 224 b.].

Iboralar va ularning so'z yasalishida antonimik va sinonimik hodisalarni o'rganish ingliz tili frazeologizmlarini kengroq tushunishga hamda ularning o'zaro semantik stilistik munosabatlarini kengroq ochib berishga asos bo'lib xizmat qiladi. Iboralar va so'zlar o'rtasidagi antonimik va sinonimik munosabatlar iboralarning gapdagi o'rni uchun xarakterlidir.

Aynan mana shu ma'no munosabatlari tufayli iboralar ma'noviy paradigmalarini tuzish, hamda ularni semantik jihatdan izohlash, uslubiy o'ziga xosliklarni ifodalab ko'rsatishimiz mumkin.

I Bob bo'yicha xulosa

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, o'zbek xalqi o'z milliy tiliga kirib kelayotgan yangi iboralarni samimiy qabul qilish bilan bir qatorda ularga ijodiy ham yondashgan. Ingliz tilidan tarjima qilingan iboralar bilan o'z ona tili qonun-qoidalariga asoslangan holda yangi-yangi iboralar yasagan. Hatto ayrimlari ko'chma ma'no kashf etishgan. Misollar tahlili shuni ko'rsatadiki, iboralar avvalo erkin asosda keyin esa turg'unlashib borishgan. Erkin iboralar: o'z uying o'lan tushaging. Turg'un iboralar: mevali yogurt, milliy folklor, yangi fayl, tender e'lon qilmoq, rangli salayd, biznes qilmoq, lizingga olmoq.

E'tiborlisi shundaki, xalqimiz inglizcha iboralar bilan ko'chma ma'nodagi til birliklarini yasab ulgurishgan.

Iboralarning tadrijiy, darajama-daraja iboralarga aylanish xususiyatlari bo'yicha tilimizga yangi kirib kelgan iboralar avvalo bir butun tugal gap sifatida qabul qilingan. Keyin ular asta sekin milliy tilimizga moslashib shaxs-son, kelishik va so'z yasovchi qo'shimchalar olishgan, biroq turlanish so'zlarga jon kiritilmaydi.

Zero, narsa va hodisani faoliyatini, harakati va holatini bildirish uchun albatta iboralar gap bilan birikishlari kerak. Bu ma'noda ham aytib o'tishi joizki, bizning inventarimizdagi iboralarning deyarli barchasi bilan milliy tilimiz lug'at tizimiga asoslangan holda yangi-yangi iboralar yasalgan. Bularning hammasi qabul qilingan iboralar va ular vositasida yasalgan iboralar orqali milliy tilimizning rivojlangan lug'at tizimining boyigani va ifoda qudratini yana oshib borayotgani yaqqol dalildir.

Iboralar dunyo, obyektiv borliq va jamiyat haqida madaniy informatsiya tashuvchi lingvomadaniy birlik hisoblanadi. Shuning uchun ham iboralar o'zida xalq mentaliteti va madaniyatini saqlovchi "hikmatlar xazinasini" bo'lib, ular avloddan avlodga meros qilib qoldiriladi.

O'zbek tilining ibora boyligi haligacha to'liq to'planmagan. Iboralar lingvomadaniy jihatdan o'rganilmagan. Shuning uchun iboralar yig'ish, tasniflash, lingvomadaniy nuqtayi nazardan tadqiq etish, ularni o'zga madaniyat iboralari

bilan qiyosiy o'rganish bugungi o'zbek tarjimashunosligining kechiktirib bo'lmaydigan dolzarb masalalaridan biridir.

UMUMIY XULOSA

Jahon xalqlari juda qadim zamonlardan bir-birlari bilan yaqin aloqada bo'lib kelgan. Zotan, ularning har biri katta yoki kichik bo'lsin dunyo fani va madaniyatiga o'zining ulushini qo'shib kelmoqda. Xalqlar do'stligining muhim vositasi tarjima hisoblanadi, bir-birlari bilan do'stona munosabat o'rnatishlari, bir-birlarining madaniy boyliklarini o'rganishlari va o'zlashtirishlarini tarjimasiz tasavvur qilish qiyin.

Fan, madaniyat va texnika sohasida ro'y berayotgan mo'jiza va olamshumul hodisalar yo bevosita, yo bilvosita tarjima tufayli ommalashadi. Tarjima millatlar orasida bevosita ma'naviy aloqa qilish quroli hisoblanadi. Chunki u madaniy boyliklar, kishilarning ko'p asrlik ezgu armonlari, g'oyasi va qarashlari mujassamlangan asarlarni o'zga til sohibi bo'lmish xalqqa yetkazadi. Binobarin, tarjima adabiy ta'sirning ishonchli omili hisoblanadi. Tarjima tufayli jahon adabiyotidagi ilg'or g'oyalar, badiiy kashfiyotlar, sa'natkorlik mahorati, sinalgan usul-uslublar yaqinlashib birlasha boradi.

Dunyo madaniyati rivojlanishining barcha natijalaridan ko'rinib turibdiki, hech qaysi ma'daniyat alohida o'zi shakllanmaydi. O'z rivojlanish jarayonida u o'z tarixi va boshqa xalqlar ma'daniyatiga murojat qilishga majbur bo'ladi. Madaniyatlararo munosabat xalqlarni o'zaro bog'lab turadi. Har qanday madaniyat o'zining til tizimiga ega. U til bilan iboralar orqali munosabatga kirishadi. Y.S.Stepanovning ta'kidlashicha, ibora inson ma'naviy dunyosi madaniyatining asosiy negizi hisoblanadi. Ibora tuzilishiga tushunish, qurilishiga tegishli bo'lgan barcha tushunchalar kiradi. Boshqacha qilib aytganda, ibora tuzilishiga uning muhim omili bo'lgan madaniyat, etimologiya, tarixning asosiy belgilari, zamonaviy birlashmalarni baholash kiradi.

Ingliz tilidagi iboralarda bizning tadqiqot doiramizga kiruvchi iboralarga nisbattan keng tarqalgan hisoblanadi. Suhbatdoshlar bir-birining savoliga javob berganda tayyorgarlik ko'rmay vaziyatga qarab fikr yuritadi, bunda suhbatdoshlar aktivligi va operativligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Aktivlik va operativlik natijasida til vositalarini iqtisod qilishga intiladilar va natijada iboralar vujudga keladi.

Nutqda modal-imperativ formalar ko‘p ishlatiladi. Kundalik aloqada bevosita suhbatdoshning fikriga ta’sir o‘tkazish uchun imperativ ekspressiyadan foydalaniladi. Iboralar o‘zlarining semantik, funksional, uslubiy va sintaktik xususiyatlariga ko‘ra so‘z birikmalari, sodda va qo‘shma gaplardan ajralib alohida bir turni tashkil etadi, ya’ni iboralarda so‘z, so‘z birikmalari va gapning struktur belgilari neytrallashib, yaxlitlik kasb etadi. Shuning uchun bugungi kunda rivojlanib borayotgan ingliz tilshunosligida turli tipdagi so‘z yasash qoliplari, semantik-funksional planda olingan iboralar orasidagi aloqalar o‘rganilishi muhim.

Afsuski so‘z va so‘z birikmalari va gap uzoq yillar davomida tilshunoslikning asosiy birliklari sifatida qabul qilib kelindi. Bu esa birinchidan til birliklarining iearxik (pog‘onali) munosabatini chuqur tahlil etmaslikka olib keldi, ikkinchidan esa boshqa til birliklari, jumladan iboralar semantikasi, funksional uslubiy xususiyatlari tadqiqqiga soya tashlab turdi. Keltirilgan misollardan ko‘rinib turibdiki, har bir lison, har bir madaniyat uchun o‘ziga xos ham ma’nolar – konnotatsiyalarning yuzaga kelishi xarakterlidir. Ularning vujudaga kelishi mexanizmlari ma’no alohida aspektlarining kuchayishi bilan bog‘liq. Bunda assotsiatsiyalar konnotatsiyalar yuzaga kelishi uchun sabab-asoslarni hosil qiladi, so‘zning to‘g‘ri ma’nosi ko‘chma ma’noga nisbatan ichki shakl sifatida keladi.

Olamning lisoniy manzarasi lisoniy ong tushunchasi bilan bog‘lanadi. O‘rganilayotgan tilni o‘zlashtirish ushbu til sohiblarining lisoniy ongini, olamning lisoniy manzarasini o‘zlashtirishni ko‘zda tutadi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, turli tillar chizadigan olam manzaralari nimasi bilandir o‘xshash, nimasi biladir farqli. Lisoniy manzaralar orasidagi farqlar, birinchi navbatda, boshqa tillarga tarjima qilinmaydigan va shu til uchun xos konseptlarni o‘z ichiga olgan lingvo o‘ziga xos so‘zlarda ko‘zga tashlanadi.

Milliylik xususiyatini o‘zida mujassam etgan tilning lug‘at tarkibi o‘zi mansub bo‘lgan til jamoasining moddiy-ijtimoiy hayotini, chunonchi, milliy urf-odat va an’analarini, geografik tasavvo‘rini, ma’naviyati va dunyoqarashini, diniy e’tiqodini, axloqiy me’yorlarini, tafakkur yo‘nalishini moddiy aks ettiradi.

Tillar orasidagi tafovut esa odatda bir xalq moddiy hayotida mavjud muayyan tushunchalar, voqea-hodisalar, urf-odatlarining ikkinchi xalq turmush tarzida uchramasligi, shu tufayli ular nomlarining ham ayni xalq tilida tabiiy ravishda yoʻqligi bilan izohlanadi. Bundan tashqari, lugʻaviy ekvivalentlik munosabatida boʻlgan ayrim ikki til juftliklari bir-birlaridan biror xususiyatlari bilan oʻziga xos ravishda farq qilishlari mumkin. Bu iboralarning milliy xususiyatini belgilash baravarida ularning tarjimada oʻzaro almashinuvlariga toʻsqinlik qiladi.

Xalqlar turmush tushunchalarini ifoda etadigan lisoniy vositalar tarjimasi boʻyicha hanuzgacha bizda ham, xorijiy mamlakatlarda ham tarjima amaliyoti ravnaqi uchun ozmi-koʻpmi xizmat qilishi mumkin boʻlgan jiddiy tadqiqotlar yaratilmaganligi tufayli mazkur mavzuga oid qator masalalar oʻzining ilmiy-amaliy yechimini kutmoqda. Tarjimoni xalqlar turmush tushunchalarini anglatadigan iboralarning maʼno va shakllaridan koʻra koʻproq ularning muayyan kontekstlarda oʻtab keladigan vazifalarini qayta yaratish masalasi bilan mashgʻul qilmogʻimiz darkor.

Tarjima asari xalqning koʻnglidan joy olishi uchun asar Vatan adabiyotining fakti boʻlishi lozim. Shundagina asar muvaffaqiyat qozonadi. Bu esa tarjimon isteʼdodi orqali qoʻlga kiritiladi. Tarjimon isteʼdodining kuchi bilan asar ona tilida qayta tugʻiladi. Tarjima shunchaki lingvistik muammo emas. Agar tarjima faqat lingvistik muammo boʻlganida asarni hamma xorijiy tillarga hamda qardosh xalqlar tillariga tarjima qilish oson kechgan boʻlar edi. Holbuki, tarjima estetik muammo hamdir. Boshqacha qilib aytganda, har qanday asarni bir tildan boshqa tilga tarjima qilishda ikki tilni mukammal bilish ham kerak. Ammo shu bilan birga tilni mukammal bilish kifoya emas. Har qanday asarni bir tildan ikkinchi tilga mukammal oʻtkazish uchun, bir qancha sof estetik hamda koʻplab ekstralingvistik masalalarni hal qilishga toʻgʻri keladi.

Iboralarni tarjima qilishning umum xususiyatlarini koʻrib chiqib, iboralarni tarjima qilish muammosini aniqlashga va iboralar tarjimasida uchraydigan qiyinchiliklarni yengib oʻtishga harakat qildik.

Ishdan quyidagicha umumiy xulosalarga kelindi: tarjima o‘ta murakkab jarayon hisoblanib, uni tushunish, his qilish uchun mukammal o‘rganib tahlil qilish zarur. Tarjimaning bosh vazifasi asarni boshqa til vositalari yordamida qayta yaratishdan iborat ijodiy jarayon, so‘z san’ati ekanligidadir. Tarjimonning bir tilda yozilgan kitobni ikkinchi tilga tarjima qilishdan ko‘zlangan maqsad asl nusxa tilini bilmagan kitobxonni asar matni bilan iloji boricha to‘la, mukammal tanishtirishdir.

Shunday qilib, har qanday xorijiy tilni o‘rganish jarayonida, uning tarixi kelib chiqishi, tildagi grammatik, leksik hamda stilistik qo‘shimchalar bilan tanishib o‘tilishi lozim. Iboraviy matnlarni tarjima qilish uslublarini tahlil qilish orqali ularni tarjima qilish muammosini aniqlash orqali bizning ishimiz o‘z maqsadiga erishildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909 – sonli Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Vazirlar mahkamasining 1992-yil 20-iyuldagi "O'zbekiston yoshlarini chet mamlakatlarga o'qishga yuborish to'g'risida"gi №334 sonli Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-sonli Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni// Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq, 1997. – 142 b.
5. O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"// Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq, 1997.
6. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – 489 b.
7. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: O'zbekiston, 1998. – 236 b.
8. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: O'zbekiston. 1997. – 326 b.
9. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: O'zbekiston. 2010. – 176 b.
10. Aznaurova E.S Translation theory and practice. T.: O'qituvchi. 1989. p. 183
11. Davletshin M. G., To'ychieva S. M. Umumiy psixologiya. – T.: O'zbekiston, 2002. – 247 b.
12. Esenboyev Z. Tarjima san'ati, Adabiyot va san'at nashriyoti. – T.: O'zbekiston, 1978. – 178 b.
13. Hockett Ch. Chinese versus English: an exploration of the Whorfian theses. // Hojer H. (Ed) Language in Culture. – Chicago: University of Chicago Press, 1954. – p.594.
14. Ilish B. The History of the English Language – L.: Oxford, 1971. – p.427.

15. Klank J.K. Huang Y.H., Johnson R.C. determinants of success in matching word pairs in test of phonetic symbolism //Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour, 1971 – p.344.
16. Ko‘chiboyev A. Bilvosita va bevosita tarjima tahlili. – Samarqand: SamDCHTI, 2006. – 106 b.
17. Mo‘minov O. A Guide to simultaneous Translation. – T: O‘qituvchi, 2005. – 134 b.
18. Murray I. Complete poetry (Oxford World’s Classics) paperback by Oscar Wilde – Oxford: Oxford University Press, 2007. – p.218.
19. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – T.: Fan nashriyoti, 2005. – 352 b.
20. Ochilov E. Tarjima nazariyasi va amaliyoti (o‘quv qo‘llanma) – T.: O‘zbekiston. 2012. – 124 b.
21. Osgood Ch. Language universals and psycholinguistics// Greenberg J.H. Universals of language. – Cambridge: the M.I.T Press, England, 1963. – p.455.
22. Quronov D. “Yo‘l esdaligi”da tagma’no qatlamiga doir. – T.: Sharq yulduzi, 1998. – 162 b.
23. Quronov D. Adabiyotshunoslik terminlari. – T.: Akademnashr, 2010. – 277 b.
24. Salomov G‘. Do‘stlik ko‘priklari. – T.: O‘qituvchi, 1979. – 224 b.
25. Salomov G‘. Til va tarjima. – T.: Fan, 1966. – 247 b.
26. Salomov G‘., Komilov N. Tarjimon mahorati. – T.: Fan, 1979. – 238 b.
27. Salomov G‘. Tarjima madaniyati. – T.: O‘qituvchi, 1982. – 157 b.
28. Salomov G‘. Tarjima nazariyasi asoslari. – T.: O‘qituvchi, – 1983. – 341b.
29. Salomov G‘. Tarjima nazariyasiga kirish. – T.: O‘qituvchi, – 1978. – 291b.
30. Sirojiddinov Sh., Odilova G. Badiiy tarjima asoslari. – T.: Mumtoz so‘z, 2011. – 166 b.
31. Tarjima mahorati. Maqolalar to‘plami. Muqaddasxon Tojiboyeva. – Toshkent: Fan, 1979. – 196 b.
32. Tarjima san’ati maqolalar to‘plami. Kamolov N. Bu qadimiy san’at. – T.: G‘ofur G‘ulom, 1976. – 118 b.

33. Абдуазизов А.А. Матн когнитив фаолият маҳсули // Til taraqqiyotning qonuniyatlari. –Самарқанд:СамДЧТИ, 2009.– 23 б.
34. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек фразеологиясининг баъзи масалалари. – Тошкент: Фан, 1966.– 20 б.
35. Йўлдошев Б. Фразеологик услубият асослари. – Самарқанд: СамДУ нашри, 1999.– 103 б.
36. Абдуазизов А.А. Матн когнитив фаолият маҳсули // Til taraqqiyotning qonuniyatlari. –Самарқанд:СамДЧТИ, 2009.– 23 б.
37. Абдуллина А.Р. Контекстуальные трансформации ФЕ в английском и русском языках: дис ...канд.филол.наук. – Казань, 2007. – 167с.
38. Абреимова П.А, Абдимомунова П.А. Жоржوليани Д.А К вопросу о функционально-семантической классификации фразеологических единиц// Фразеология в тексте и словаре. – Самарқанд, 1986. – С.51-53.
39. Авдеева О.И. Всероссийская научная конференция «Фразеология на рубеже веков: достижения, проблемы, перспективы» // Филологические науки. – М., 2000. - №5. – С. 122-125.
40. Алёхина А.И. Исследование системной организации фразеологии современного английского языка (Проблема фразеологических отношений и фразеологических структур): Автореф. дисс.... д-ра филол. наук. – Л.: ЛГУ, 1986. – 37 с.
41. Алфиренко Н.Ф. Спорные вопросы семантики. – М.: Гнозис, 2005.– С.5-6.
42. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. – Л.: ЛГУ, 1963. – 208 с.
43. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. – СПб.: Изд-во С.Петербург ун-та, 1999. – 444 с.
44. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1959. – 351 с.
45. Арсеньтева Е.Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте. – Казань: Казань гос.ун-т, 2006. – 172с.
46. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 89 с

47. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода – Москва: ЛКИ, 2010. – 169 с
48. Бодуен де Куртене Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Наука, 1963. – 324 с
49. Бурдин Л.С. Состав лексики с «предупредительными» пометами в толковом словаре английского языка малого типа. // Вопросы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. – М.:Изд. МГУ, 1996. – 558.
50. Вартаньян Э.А. Из жизни слов. – М.: Детгиз, 2002. – 240 с.
51. Ерошкина Е.В. Категория художественного символа в русском литературоведении XX века: автореф. дис. ... канд. филол. Наук – М.: ЛКИ, 1996. – 162 с.
52. Зельцер Л.З. Выразительный мир художественного произведения. Москва: Некоммерческая издательская группа Э. Ракитской “Эра”, 2001. – 467 с.
53. Каушанская В.А. и другие A Grammar of the English language – М.: Prosveshenie. Leningrad, 1967. – 522 с.
54. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) – М.: ЛКИ, 1990, – 190 с.
55. Левцкая Т.Р. Фитерман А.М. Теория и практика перевода с английского языка на русский. – М.: Наука, 1963. – 123 с.
56. Лесных Е.В. Отражение истории народа в слове// Материалы по славянской письменности и культуре. Выпуск XIX. – М.: Липецк, 2001. – 273с.
57. Лесных Е.В. Процессы архаизации экономической лексики русского в 20-30-е гг. XX в, Исследования до русскому и общему языкознанию. –М.: Липецк, 2000. – 388 с.
58. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления. – Новосибирск: Наука, 2006. – 344 с.

59. Маковский М.М. Взаимодействие ареальных вариантов «сленга» и их соотношение с языковым стандартом. //Вопросы языкознания. М.: МГУ, 1993. – 240 с.
60. Маковский М.М. Языковая сущность современного английского «сленга». – М.: Иностранные языки в школе, 1992. – 185 с.
61. Малявин Д.В. Латушкина М.С. Работа с газетой на английском языке в средней школе. – М.: Просвещение, 1988. – 186 с.
62. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод – М.: ЛКИ, 1980. – 337 с.
63. Миньяр-Белоручев Р.К. Последовательный перевод – М.: Академия, 1969, – 323 с.
64. Михальская Н. История английской литературы – Москва: Академия, 2009. – 349 с.
65. Паршин А. Теория и практика перевода – М.: Академия, 2001. – 287с.
66. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология. М., 2000. – 109 с.
67. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика – М.: Академия, 1974. – 321с
68. Роднянская И.Б. Образ : лит. энциклопед. терминов и понятий – М.: Академия, 2001. - 674 с
69. Скаличка В.К. вопросу о типологии / В. К. Скаличка. – Москва : Просвещение, 1966. – 196 с.
70. Сычева С.Г. Проблема символа в философии – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2000. – 197 с.
71. Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка. – М.: Альта-Принт, 2005. – 689 с.
72. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (Лингвистический очерк). Издание 3-е Изд-во. Высшая школа. – М.: Филология три, 1968, – 416с.
73. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). – М.: Филология три, 2002. – 416 с.
74. Храпченко М.Б. “Горизонты” художественного образа. М.: 1984. – 156 б.

Badiiy adabiyotlar

75. Jane Austen “Pride and Prejudice”, - UK: 1813. – 479 p.
76. Jeyn Ostin “Andisha va g‘urur”. “Yangi asr avlodi”, 2014 yil. -401 b.
77. Keats J. The Complete Poems of John Keats – Hertfordshire: Wordsworth Editions Limited, 1994. – p.512.

Lug‘atlar

78. Ilish B. The Structure of Modern English – L., 1971.-363 Oxford Dictionary of English, Revised Edition. © Oxford University Press 2005. – p.762.
79. Pirsall J. Oxford English Dictionary – Oxford: Oxford University Press; Reissue edition, 2009. – p.412
80. The Concise Oxford Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford, 1964. – p.742.
81. The Concise Oxford Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford, 1998. – p.788.
82. The Longman Register of New Words. – M.: Hayka, 1990. – p.618.

Internet materiallari:

83. [http:// www. Englishliterature.com/](http://www.Englishliterature.com/)
84. <http://blacktwhite.com/ru/articles2.php>
85. <http://ru.scribd.com/doc/97199603/95074003-J-C-Catford-A-Linguistic-Theory-ofTranslation-Oxford-Univ-Press-1965>
86. <http://wpoza.ru>
87. [http://www.lingvo-online.ru/ru/Translate/ .](http://www.lingvo-online.ru/ru/Translate/)
88. [http://www.multitrans.ru/.](http://www.multitrans.ru/) – 24. 05. 2014
89. <http://www.onlineenglishliterature.com>
90. [http://www.proza.ru.](http://www.proza.ru)
91. <http://www.searhenglish.britishcouncil.org/>
92. <http://www.vedu.ru/bigencdic/73055/>